

5702

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

16. VE 17. YÜZYILLARDA KONYA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ

Tez Danışmanı :
Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

Hazırlayan
İzzet SAK

KONYA - 1987

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

Ö N S Ö ZVI

K I S A L T M A L A RVIII

G İ R İ Ş

KÖLENİN TARİFİ VE KISACA TARİHÇESİ1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

16. VE 17.YÜZYILLARDA KONYA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ14

A-KONYA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ15

B-KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE RASTLANAN KÖLE DAVALA-

RİNİN TASNİFİ17

1-ALİŞ-VERİŞ DAVALARI18

2-AZAD DAVALARI23

3-MÜKATEBE DAVALARI33

a-Belli Bir Meblağı Ödemek36

b-Belli Bir Süre Hizmet37

4-TEDBİR DAVALARI40

a-Tedbir-i Mutlak40

b-Tedbir-i Mukayyed42

5-ÜMMÜ'L-VELED44

6-AZAD EDİLEN KÖLE ÜZERİNDE EFENDİNİN HAKLARI ...46

7-HÜRRİYETİ İSBAT DAVALARI48

8-ABD-İ ABEİK(KAÇAK KÖLE) DAVALARI51

9-KATİL KÖLE VE KÖLE KATLİ DAVALARI55

10-DİĞER KÖLE DAVALARI57

a-Kölenin Kendi Mülkü Olduğu İsbatı57

b-Câriye Nikâhı57

c-Mehir Olan Câriye58

d-Köle ve Cârîye Emâneti	58
e-Kölelere Nafaka Takdiri	59
f-Köleye Mal Satışı	59
g-Köleye Davranış	59
İBN ABDULLAH	60

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

KONYA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KOLE	62
A-KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE RASTLANAN KOLELERİN MİLLİYETLERİ VE GETİRİLDİKLERİ ÜLKELER	64
B-KÖLELERİN EKONOMİK DEĞERLERİ	69
C-KÖLE FİYATLARI İLE EMTİA VE GAYRİMENKUL FİYATLA- RININ KARŞILAŞTIRILMASI .y.....	74
1-Yiyecek Fiyatları	74
2-Hayvan Fiyatları	78
3-Gayrimenkul Fiyatları	78
S O N U Ç	82
BİBLİYOGRAFYA	
I-ARŞİV KAYNAKLARI	84
II-ARAŞTIRMA ESERLER	
A-KİTAFLAR	87
B-MAKALELER	89
E K L E R	91

Ö N S Ö Z

Osmanlı Devleti'nin 16.ve 17.yüzyıllarda önemli merkezlerinden biri olan Konya'da kölelik müessesesi ve bu müessesenin işleyişi hakkında,şimdiye kadar herhangi bir çalışmanın varlığı bilinmemektedir. Ayrıca kölelik müessesesi ile ilgili olarak,Osmanlı dönemine ait bilinen birkaç araştırmanın dışında,başka çalışma yapılmamıştır. Bu da çalışmada karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri olmuştur.Bu araştırma ile,bu husustaki boşluğun bir nebze olsun giderilmesi gaye edinilmiştir.

Kaynak olarak Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan şer'iyeye sicillerinden faydalanılmıştır.Çalışmada,Mevlânâ Müzesi'nde bulunan,bu döneme ait Konya Şer'iyeye Sicillerinden on tanesi seçilmiş,seçme yaparken de Konya'nın ilk defterleri olan 970-1019 ve 978-979 tarihli defterlere öncelik verilmiştir.Diğer defterlerin ise her on yıl başlarına gelecek şekilde olmasına dikkat edilmiştir.Siciller tamamen gözden geçirilerek,kölelerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan davalar çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma,Giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir.Giriş'te köleliğin tarifi ve kısaca tarihçesi anlatılmaya çalışılmıştır.Birinci Bölüm'de Konya'daki kölelik müessesesi hakkında bilgi verildikten sonra,şer'iyeye sicillerden çıkarılan köle davalarının tasnifi yapılmış, davalar açıklanırken,İslâm hukukunun bu husustaki hükümleri de verilmiştir. İkinci Bölüm'de ise Konya'da sosyal hayatta kölelerin yeri izah edilmiş, kölelerin milliyet-

leri ve getirildikleri ülkeler tablo ve harita ile gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kölelerin ekonomik değerleri ile emtia ve gayrimenkul fiyatlarının karşılaştırılması yapılarak tablolara dökülmüştür.

Bu konuda çalışmamı tavsiye eden ve çalışmalarım müddetince her türlü fikir ve yardımlarını esirgemeyen muhterem Hocam Prof.Dr.Nejat Göyünç'e, vesikaların okunması esnasındaki yardımlarından dolayı Dr.Mikâil Bayram'a ve Mevlânâ Müzesi'ndeki çalışmalarımız sırasında yardımlarını gördüğümüz Müze görevlilerine teşekkürü borç bilirim.

İzzet SAK

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser.

a.g.m. : adı geçen makale.

bkz. : bakınız.

C.: Cilt

Çev : Çeviren.

i.A. : İslâm Ansiklopedisi.

i.Ü.i.F.M. : İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.Mecmuası.

O.A.D. : Osmanlı Araştırmaları Dergisi.

ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

S. : Sayı.

s. : Sayfa.

vd. : Ve diğerleri.

G İ R İ Ő

KÖLENİN TARİFİ VE KISACA TARİHÇESİ

Köle, eskiden savaşlarda esir edilen veya başka bir surette ele geçirilip, satılan insanlar¹ hakkında kullanılır bir tabirdir. Daha geniş manası ile köle; hürriyetine sahip olmayan, başkasının hükmü ve tasarrufu altında bulunan ve para ile alınıp-satılan² kimselerdir.

Köleler hür insanlara nazaran her bakımdan daha aşağı bir statüde bulunmakta³, "mal" gibi alınıp-satılabilmekte, tasarruf edilebilmekte, başka birine devredilebildiği gibi rehin olarak da gösterilebilmektedir. Köle bu fiiller karşısında hiç bir hak talep edememekte idi.

Türkçe'de köle karşılığı olarak kullanılan daha başka kelimeler de vardır. Bunlar kul, bende, halayık, esir ve kadın köle anlamında câriye, odalık. Türkçeye geçen, fakat aslı itibâriyle Farsça yahud da Arabça olan kelimeler ise gulam, abd, rakik, mumlûk, rakabe, câriye⁴dir.

Kölelik müessesesi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk devirlerde yapılan savaşlarda esirler idam ediliyorlardı. Daha sonra ise esirler, köle olarak kabul edilip, çeşitli işlerde kullanılmaya başlandılar. Bu itibarla köle-

1-M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1982, C. II, s. 300.

2-Pakalın, a.g.e., C. II, s. 314.

3-M. Hamidullah-M. Akif Aydın, "Köle", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Tanıtım Fasikülü, İstanbul 1986, s. 126.

4-Hamidullah, a.g.m., s. 126.

lik müessesesi hakkında M.Zeki Pakalın "insaniyetin biraz daha terakki etmesinden doğmuştur"⁵ demektedir.

Feodal toplumların oluşmasıyla krallıklar meydana gelmiş, esir sınıfı savaşlarla birlikte daha da artmış, köle ve câriye satışı revac bulmuştur. Köleler saraylara, hakim sınıfın malikânelerine alınmış, insanlar takâtleri üzerinde ağır işlerde çalıştırılmaya başlanmıştır. Barış zamanlarında ise ihtiyaç karşılığında çocuklarını satanlar, yahut çocukları, genç kız ve erkekleri kaçırmak suretiyle bu işi kendilerine meslek edinenler türemiş, şehirlerde esir pazarı ve esirciler diye ayrı bir sınıf teşekkül etmiştir⁶.

İlkçağlarda kölelik mühim bir seviyeye ulaşmıştı. Mısır'da ve Yakındoğu'da kölelerin kalabalık bir yekun teşkil ettiği bilinmektedir. Bu dönemde harp esiri kölelerin yanısıra komşu kabile ve kavimlerden kaçırılan insanlar, babaları ve diğer yakınları tarafından köle olarak satılan çocuklar, borçlarına veya işlemiş oldukları bazı suçlarına karşılık köle statusüne geçirilen kişiler⁷ de bulunmaktaydı.

Abdülbaki Gölpınarlı şöyle demektedir: "Yahudiler, Hz. Musa(AS)'ın sayesinde esirlikten kurtulmuşlar, fakat Tevrat bu müesseseyi korumuştur. Tevratta kölelikle ilgili

5-Pakalın, a.g.e., C.II, s.301.

6-Abdülbaki Gölpınarlı, Sosyal Açıdan İslam Tarihi, İstanbul 1969, s.248.

7-Hamidullah, a.g.m., s.126.

bazı pasajlar bulunduğu halde, köle azadıyla ilgili hiçbir hüküm bulunmamaktadır. İbrâni bir köleyi alanın onu altı yıl kullanabileceği, ancak yedinci yıl kölenin efendisine kıymetini ödemedi de hür olabileceği, varsa karısının da beraber gidebileceği, eğer köle hür olmak istemezse kulağı delinerek bir küpe takılacağı bildirilerek kölelik ve câriyelikle ilgili hükümler uzun uzun anlatılmaktadır⁸.

Eski Yunan ve Roma'da da kölelik mühim bir yer işgal etmektedir. O devir filozoflarına göre kölelik devlet ve aile gibi temel müesseselerden biridir. Roma hukukuna göre kölelerin hiçbir değeri yoktur; hatta başlangıçta azad edilmeleri bile yasaklanmış, fakat daha sonra bu hüküm yumuşatılarak kölelerin azad edilmeleri sağlanmıştır. Roma'da kölelerin hayat şartları çok kötü durumda olup, evlenme hakları dahi yoktu. Sadece hayvanlarınkine benzer bir cinsî hayatları olup, efendilerinin sınırsız ve keyfi⁹ hareketlerine tâbi idiler.

Hıristiyanlık köleliği Roma İmparatorluğu'nun bir müessesesi olarak bulmuş, fakat onun işkence ile dolu mâhiyetini değiştirecek, hiç olmazsa kölelerin durumunu düzeltecek bir hüküm dahi getirmemiştir. Hatta Hıristiyanlık erkek-kadın bütün kölelerin sahiplerine karşı mutlak itaatini emretmiştir¹⁰. Hıristiyanlık köleliği kaldıracak herhangi bir hüküm getirmediği gibi, bizzat kiliseler köle-

8-Gölpınarlı, a.g.e., s.249.

9-Hamidullah, a.g.m., s.126.

10-Pakalın, a.g.e., C.II, s.301.

ler kullanıyor, böylece köle kullanmanın meşrûiyetini kabul ediyordu. Kilisenin köle kullanması, Avrupada köleliğin artmasına, bütün zenginlerin köle kullanmayı adet edinmesine ve bu müesseseyi himâye etmelerine temel teşkil etmiştir. Hatta, daha da ileri giderek, dilencilikle hırsızlığın yayılmasına mani olduğunu iddia ederek, faydalı bir müessese olduğunu belirmişlerdir¹¹.

Kölelik, İslâmiyetten önce Arabistan'da da sosyal bir müessese olarak bulunmakta idi. Araplar'ın kullandığı köleler genellikle Afrika'dan ve Kuzey memleketlerinden getirilmiş siyah ve beyaz insanlardı. Ayrıca Araplar kendi ırklarından olan insanları da köle olarak kullanıyorlardı¹². Bu insanlar çoğunlukla savaş esirleri ve satış yoluyla elde edilirdi¹³. Araplar nesebe büyük önem verdiklerinden, neseblerinin bozulmaması için câriyelerle evlenmekten şiddetle kaçınıyor, fakat bunlarla cinsî münasebetten de geri durmazlardı. Bu câriyelerini de diğer câriyeler gibi satarlardı¹⁴. Cinsî münasebette buldukları câriyelerden doğan çocukları ise ancak, zeki oldukları zaman neseblerine alıyor, bunların dışında olanları ise yine köle olarak kabul edip satıyorlardı. Araplar câhiliye devrinde kolay kolay köle azad etmedikleri gibi, borçlular borçlarına karşılık köle olarak alınırlardı. Köle edinmenin bir başka yolu

11-Pakalın, a.g.e., C.II, s.302.

12-W. Juynboll, "Abid", İA., C.I, İstanbul 1978, s.111.

13-Corci Zeyden, İslâm Medeniyeti Tarihi (Çev: Zeki Megamiz), İstanbul 1978, C.IV, s.73.

14-Zeydan, a.g.e., C.V, s.221.

da kumar idi.Kumarda kaybedenler köle olarak alınabilirlerdi¹⁵.

İslâmiyet köleliği eski bir Arap müessesesi olarak buldu.Bu müessesenin sınırlarını daraltarak,köleliğin kaynağını sadece savaş esirlerine inhisar ettirdi ve böylece köleliğin tedricî surette kaldırılmasının yollarını hazırladı¹⁶.Fütuhatın ilk devirlerinde müslümanların eline pek çok esir düşüyor ve bunlar gâziler tarafından ganimet malları arasında pay ediliyordu.Savaşlarda ele geçen esirler çok olduğu zaman bunlar mal gibi satılır,paraları savaşçılar arasında pay olurdu.Savaş esirleri akrabaları tarafından fidye karşılığı kurtarıldıkları zaman bu para yine ganimet malları arasında dağıtılırdı¹⁷.Fakat,İslâm hiçbir zaman köleleri müslüman olmaları için zorlamaya izin vermemiş,bunu kölenin arzusuna bırakmıştır.Ayrıca savaş esirlerinin sadece köle olarak telâkki edildiği de görülmez.Ele geçen esirler fidye karşılığı salıverildikleri gibi,gayrimüslimler eline düşen müslümanlar ile değiştiriyorlar veya savaş bitince,Kur'an-ı Kerim'in emrettiği üzere¹⁸,elde edilen esirler herhangi bir karşılık alınmadan serbest bırakılıyorlardı¹⁹ki,bunun misâllerini Hz.Pey-

15-M.Şakir Ansay,Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku,Ankara 1954, s.78.

16-Abdurrahman Azzam,Ebedî Risâlet(Çev:H.Hüsnü Erdem),Ankara 1948,s.100.

17-Pakalın, a.g.e.,C.II,s.302.

18-Kur'an-ı Kerim,Muhammed:4.

19-M.Hamidullah,İslâm'da Devlet İdaresi,İstanbul 1963,s.179.

gamber zamanında görmek mümkündür.

İslâm dini yaradılış itibâriyle hür doğan insanların vicdan, söz ve hareket hürriyetini de bir zarurî hak olarak kabul eder. İslâm'a göre hürriyet her insanın tabîî ve dokunulmaz hakkıdır²⁰. Fakat savaş sırasında müslümanlar eline esir düşerek köle olanlar bu hürriyetten mahrum olabilirler. İşte, Kur'an-ı Kerim, bu insanların madur duruma düşmemeleri ve kötü muamelelere uğramamaları için birçok hükümler getirmiştir. Kur'an-ı Kerim: "Allah'a ibadet ediniz ve kullarına da iyi muamelede bulununuz.." demektedir²¹. Ayrıca Hz. Peygamber de esirlere ve kölelere iyi muamele edilmesini emreder. Bir hadis-i şeriflerinde: "esirlere yediğinizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz ve onlara kuvvetleri üzerinde birşey emretmeyiniz"²² buyurmaktadır.

Ayrıca İslâmın insana gösterdiği saygıyı anlamak için, Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hadislerinde, insanı köle etmenin mübah olduğunu açıkça anlatan bir hükmün bulunmayışını düşünmek yeterlidir²³. Bununla birlikte

20-Azzam, a.g.e., s.xxvı.

21-Kur'an-ı Kerim, Nisâ:21, ayrıca esirlere ve kölelere iyi muamele edilmesini emreden daha başka ayetler de vardır: Nisâ:36, Nûr:33, Muhammed:4 gibi.

22-Juynboll, a.g.m., s.113; Hz. Muhammed'in kölelere iyi muamele edilmesi hususunda birçok hadisi vardır: "Sizden bir kimse kölem veya câriyem demesin, oğlum, kızım desin", "Bir adamın kölesi kardeşidir, amcasının oğludur". Buna benzer daha birçok hadis vardır. Sahîh-i Buhârî, C.VII, s.597, 625 vd.

23-M. Ebu Zehra, İslâm Hukuku Metodolojisi, Ankara 1973, s.95.

İslâmiyet köle azadını teşvik etmiş, azad yollarını çoğaltmıştır. Bu hususta Kur'an'da ve hadislerde pekçok hüküm bulmak mümkündür²⁴. Müslümanların kölelerine yaptıkları muameleler Juynboll tarafından²⁵ uzun uzun anlatılmaktadır.

Müslümanların kölelerine çok iyi muamele ittiklerini belirtmiştik. Afrika gibi geri kalmış bölgelerden getirilen köleler, kısa sürede eğitiliyor ve cemiyet içinde belirli bir mevki alıyorlardı. İslâm cemiyeti köleler için bir tür eğitim ve kültür ocağı olmuştur denilebilir. İslâm tarihinde köle menşeyli birçok âlim bulunması da bu görüşü doğrulamaktadır²⁶. Ayrıca İslâm tarihinde köle menşeyli birçok devlet adamı da görmek mümkündür. Hatta, Emevîlerin son zamanlarında câriyelerden doğan çocuklar hilâfet makamına kadar yükselmişlerdir²⁷. Bunun yanında câriyeler de saray içinde etkili olmaya başlamış, sayıları oldukça fazlalaşmıştır²⁸.

24-Kur'an-ı Kerim'de köle azadıyla ilgili hükümlerden bazıları şunlardır: Bakara:177, Nisâ:92, Nûr:33, Mücâdele:3-4; Hz. Muhammed(SAS) de hadislerinde köle azad etmeyi teşvik etmiştir: "Her kim mü'min bir boyunu hürriyete kavuşturursa, Allah hürriyete kavuşturulan kişinin her uzvuna karşılık hürriyete kavuşturan o adamın bir uzvunu ateşten azad eyler", Sahih-i Müslim, C. IV, s.488. Köle azadı ile ilgili hadisler aynı eserin 476, 477, 496; Sahih-i Buhârî'nin VII. cildinin 600, 605; Ahkâmü's-Sultaniye 136; Kitâbü'l-Harac 141 de bulunmaktadır.

25-Juynboll, a.g.m., s.113-114.

26-Hamidullah, a.g.m., s.130.

27-Zeydan, a.g.e., C. IV, s.295.

28-Zeydan, a.g.e., C. V, s.4.

İslâm tarihinde köleler çeşitli işlerde çalıştırıldıkları gibi Abbasiler ve diğer İslâm devletleri bunları asker olarak da kullanmaya başladılar. Bu devletler kölelerden müteşekkil bir ordu da kurmuşlardı²⁹. Hatta, Araplar tarafından Türk ve Kırgız kölelerden kurulan ordu mensupları daha sonra Mısır'da Memlûklular devletini kurmuşlar, Mısır ve Suriye'yi ikibuçuk asır yönetmişlerdi³⁰. Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında da kapıkulu askerleri çeşitli milletlerden veya satın alınan kölelerden kuruluydu. Bu köleler içinden saraya alınıp yetiştirilenler arasında Mübarizü'd-Din Ertokuş, Celâlü'd-Din Karatay, Emir Şemsü'd-Din Hasoğuz, Seyfü'd-Din Toruntay gibi daha sonra büyük komutan ve devlet adamı olan şahsiyetler de bulunmaktaydı³¹.

Bizans Devleti ile Selçuklu Devleti sınırları arasında kurulan ve kısa zamanda genişleyerek büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti de savaşlarda elde edilen esirleri köle statüsüne geçirerek, bunları kullanıyordu. Devletin ilk kurulduğu sıralarda, Avrupa kıtasında yapılan fütuhatlar neticesinde elde edilen esirlerden istifade edilerek yeni bir ordu kuruldu. Gazi Süleyman Paşa'nın ilk Rumeli fütuhatı sırasında elde edilen esirler kısa bir süre terbiyeden sonra iki akçe yevmiye ile yeniçe-

29-Halil İnalçık, The Ottoman Empire, London 1973, s.77.

30-İnalçık, a.g.e., s.33

31-İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, Ankara 1984, s.101.

ri yapıлып, sefere gönderiliyorlardı. Daha sonra, I. Murad zamanında Acemi Ocağı kurulmuş olup, bu ocak, savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen esirlerden beşte birinin devlet için alınmasından ve Osmanlı sınırları içinde yaşayan hıristiyan ailelerden toplanan çocuklardan meydana getirilmiştir³². Devlet için alınan bu beşte bir hisseye "pencik" denilmekte olup, ayrıca bu hususu düzenleyen kanunlar da çıkarılmıştır³³. Bu ocaktan yetişerek yeniçeri olan ve daha sonra yükselerek devletin büyük memuriyetlerine hatta, vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselen şahsiyetler oldukça çoktur. XV. asrın ikinci yarısından itibaren saraya alınan câriyelerde de devşirme usulünün tatbik edildiği görülmektedir. Nasıl devşirilen erkek çocukları devletin en yüksek kademelerine kadar çıkabiliyorlarsa, hareme alınan câriyelerde zamanla Osmanlı sarayının en yüksek kademelerine kadar çıkmayı başarmışlardır. Mesela; Fatih'in hanımları Gülbahar Hatun, Çiçek Hatun, Helena, Kanuni'nin hanımı Hürrem Sultan, Mahpeyker (Kösem) Sultan³⁴ların hepsi birer câriye olup, valide sultanlığa kadar yükselmiş şahsiyetlerdir.

Osmanlılar'da asker olarak yetiştirilenlerin dışında kalan esirler ise esir pazarlarında köle olarak satılırlardı. İstanbul, Bursa gibi büyük şehirlerde köle pazarları bulunmakta, buralarda savaş esirleri alınıp-satıla-

32-İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, Ankara 1984, s.4-6.

33-Pakalın, a.g.e., C.I, s.767.

34-Bu hususta geniş bilgi için bkz. M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1985.

bilmekte idi.Osmanlılar'da bu iş bazı kurallara bağlanmış, köle ticaretini düzenleyen ve bu iş ile meşgul olan bir teşekkül bulunmakta idi.Bu işleri düzenleyenler arasında "esirciler şeyhi" ve "esirciler kethüdası" gibi şahsiyetler bulunuyordu³⁵.Ayrıca esir pazarında köle alıp-satanlardan devlet hesabına bir miktar vergi alan ve bu işlerin kanuna uygun yapılıp yapılmadığını kontrol eden bir de "esirci emini"³⁶ bulunmakta idi.İstanbul'da esir pazarı tavuk pazarı yakınında olup,burada çeşitli ırk ve milletlere ait esirler kanuna uygun olarak serbestçe alınıp-satılabilmekte idi³⁷.Esir alıp-satmayı kendilerine meslek edinmiş kişiler bulunuyordu ki,bunlara "esirci"³⁸ adı verilmektedir.

Osmanlılar'da köleler çeşitli işlerde çalıştırılıyorlardı.Kölelerin Batıdaki gibi tarım işçisi olarak çalıştırıldıkları pek görülmez.Fakat bazı istisnalar bulunmakta idi.Meselâ;İstanbul haslar kazasında Sultanın köleleri ziraî faaliyetlerde çalıştırılmakta idiler³⁹.

35-Esirciler Şeyhi,Esirciler Kethüdası ve Esirci Emini hakkında bkz. Pakalın,a.g.e.,C.I,s.553.

36-Esirci Emini için bkz. Pakalın,a.g.e.,C.I,s.553.

37-Cevat Türkay,"Esirlerle İlgili Bir Belge", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,Sayı:11,İstanbul Ağustos 1968,s.60.

38-Esirci için bkz.Pakalın,a.g.e.,C.I.s.554.

39-Bu konuda geniş bilgi için bkz.Ö.Lütfi Barkan,"Türkiye'de Servaj Var mı idi?","Bulleten,C.XX,S:78,Ankara 1956,s.237-246;Aynı yazar,"Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri",I.Ü.I.F.M.,İstanbul 1939-40,C.I,S:1-2 ve 3-4;"Osmanlı İmparatorluğu'nda Çift-

Bu hizmetler dışında köleler, vakıf işlerinde de çalıştırılıyorlardı. Vakıf ile ilgisi olan köleleri, vakıftan yararlanan köleler, vakfedilen köleler, vakıf kurucusu köleler⁴⁰ olarak üç sınıfa ayırmak mümkündür. Bu ayırimdan azadlı kölelerin de vakıf kurabildikleri anlaşılmaktadır.

Savaş hali devam ettiği müddetçe Osmanlılar'da köleler, savaşlarda elde edilen esirlerden meydana geliyordu. Yeniçağdan itibaren Avrupa devletleri gelişmeye başlamış, bu gelişmeye ayak uyduramayan Osmanlı Devleti ise Avrupa devletleri ile yaptığı savaşlarda mağlup olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tek köle kaynağı olan savaşlar mağlubiyetlerle sonuçlanınca, bu kaynak kurumaya yüz tutmuştu.

Avrupa'da ise, ortaçağda kölelerin kaynağı savaşlarda alınan esirlere münhasır değildi. Halk derebeylerinin babadan oğula geçen köleleri durumundaydı. Bu insanlar derebeyinin malı durumunda olup, mutlak bir malikiyet ve tasarruf hakkı vardı. İstedigini sebep göstermeksizin idam edebilirdi. Halktan biri evlendiği vakit ilk geceyi derebeyinin koynunda geçirirdi ki, bu törene "ilk gece hakkı" denmekteydi⁴¹. Yeniçağda ise Amerika'nın keşfi ile köle ticareti yeni bir boyut kazandı. Afrika ve benzeri geri kal-

çi Sınıfların Hukukî Statüsü", Ülkü Halkevleri Dergisi, Mart 1937'den itibaren, Sayılar: 49, 50, 53, 56, 58, 59; Türkiye-de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1), İstanbul 1980.

40-Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri", OAD, İstanbul 1982, s.161 vd.

41-M. Raif Ogan, İslâm Hukuku, Ankara 1956, s.39

mış bölgelerden kaçıırılan insanlar,Amerika'ya götürölüp, gayri insanî sartlar altında tarım ve çeşitli sanayi dallerında çalıştırılmaya başlandı.İspanya kralı esir ticaretini bir düzene sokarak,Afrikadan esir getirmeyi,esir tüccarlarına ve şirketlere büyük meblağlarla ihale etti..Bu ticaret 1580'den 1640 tarihine kadar Portekizliler'in elinde idi.Daha sonra Fransa ve İngiltere hükümetleri de bu ticareti iki asırdan fazla himaye etmişlerdir.İngilizler 1680'den 1730 yılına kadar Antiller adalarına iki milyondan fazla zenci köle getirip,bunları çeşitli işlerde istihdam etmişlerdi⁴².Avrupa'da zenci köle ticaretinin revaç bulması ile birlikte köle kaynakları kuruyan Osmanlılar da bu ticarete el attılar,fakat Avrupadaki kadar ileri bir seviyeye getirmediler.Sudan ve Habeşistan'dan çıkarılıp Mısır'a⁴³ getirilen,oradan da Osmanlı ülkesine sevkedilen bu esirler,Osmanlı köle ticaretinin kaynağını teşkil ediyorlardı.Satılan bu insanlar,zenginler tarafından alınarak,çeşitli sanatlar öğretiliyor,Avrupa ve Amerika'daki gibi ağır işlerde çalıştırılmıyorlardı.Bunlar içinden yetişerek,devletin yüksek kademelerine kadar gelenler bulunmakta idi.

Gayri insanî bir müessese olan bu müessesenin kaldırılması hususunu ilk ortaya atan,yine bu müesseseyi asırlarca himaye eden İngiltere oldu.1814 Paris anlaşmasında bu hususta harekete geçilerek,Fransa ve İngiltere gö-

42-Geniş bilgi için bkz. Ogan, a.g.e.,s.38-44.

43-Juynboll,a.g.m.,s.114.

rüş birliği yaptılar.1815 Viyana Kongresinde esir ticareti bir beyannâme ile reddedildi,fakat kaldırılmadı.Çeşitli kongrelerde bu hususta yasaklamalar yenilenerek,genişletildi.Kölelik müessesesinin kaldırılması meselesi,ancak 1885 Berlin Konferansında düşünülebildi.1890 Brüksel kongresinde Afrika'dan devam etmekte olan köle ticaretinin kaldırılması için ciddi tedbirler alınarak kabul edildi⁴⁴.

Osmanlı Devleti'nde de ilk defa bu müessesenin kaldırılması Abdülmecid zamanında karar altına alınarak, köle ticaretinin engellenmesi hususunda Trablusgarb,Bağdat ve Basra valilerine,Akdeniz ile Basra Körfezindeki Osmanlı donanması komutanlarına kesin emirler verilmiştir.Ayrıca Mısır valisi Said Paşa'ya da bu ticarete devam edenlerin şiddetle cezalandırılmaları hususunda fermanlar gönderilmiştir⁴⁵.Osmanlı Devleti'nde köle ticareti 1263/1847'de resmen yasaklanmasına ve köle pazarlarının kapatılmasına rağmen,köle alım-satımı 1908'e kadar devam etmiştir⁴⁶.

44-Bu müessesenin kaldırılması hususunda bilgi için bkz. Ogan, a.g.e.,s.42-44.

45-Juynboll, a.g.m.,s.114.

46-Pakalın,a.g.e.,C.I,s.555; Osmanlı İmparatorluğu'nda 1840'dan sonra esir-köle ticareti hakkında bkz.Ehud Toldano,The Ottoman Slave Trade and its Suppression,1840-1890,Princeton University Press,Princeton,New Jersey 1982.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

16.VE 17.YÜZYILLARDA KONYA'DA KÖLELİK

MÜESSESESİ

Osmanlı Devleti iki rakip dünyanın(Müslüman dünyası ile Hıristiyan dünyası) sınırları arasında kurulmuş bir devletti.Kendileri Müslüman olmaları hasebiyle komşuları olan Hıristiyan âlemi ile savaş halindeydiler ve onlar için Hıristiyan beldeleri bir "dârü'l-harb"di.Savaşlarda elde edilen esirler gâziler veya orduyu takip eden tüccarlar eliyle Anadolu'ya getirilip,esir pazarlarında satılıyorlardı¹.Ayrıca bu esirlerden devlet de kendi payına düşen 1/5 hisseyi alıp,bunları asker olarak yetiştirmekteydi.Müslüman ülkelerle yapılan savaşlarda ise ele geçirilen esirler köleleştirilmez,bunlar devlet tarafından Rumeli'de iskân edilmeleri için sürüldükleri gibi Anadolu'nun diğer yerlerinde de iskân edilebilirlerdi².Ama bu usulü genellemek doğru olmaz.Savaşlarda alınan esirler af edilip,serbest de bırakılabilirlerdi.

1-Halil Sahillioğlu,"Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri",ODTÜ Gelişme Dergisi,Ankara 1979, s.68-69.

2-Geniş bilgi için bkz.Ö.Lütfi Barkan,"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolanizasyon Metodu Olarak Sürgünler",İ.Ü.İ.F.M.,İstanbul 1949-1950,S.1-4,s.524-569.

Köle tüccarlarınca İstanbul³ ve Bursa⁴ gibi büyük şehirlerin esir pazarlarına getirilip, satılan bu kölelerin sahipleri, satın aldıkları kölelerle birlikte memleketlerine dönüyorlardı. Ayrıca tüccar eliyle götürülüp, memleketin iç taraflarında satılan köleler de oluyordu. Hatta, bu esirler iç pazarlarda satıldıkları gibi, tüccar tarafından dış pazarlara⁵ da götürülüyorlardı. Böylece ülke içinde geniş bir köle ticareti ağı kurulmuş oluyordu. Aşağıda, köle ticaretine o devrin önemli bir şehri olan Konya'nın katkısını araştırmaya çalışacağız.

A-KONYA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ

İstanbul ve Bursada olduğu gibi Konya'da da bir köle pazarının mevcudiyetine, sicillerde ve diğer tarihi kaynaklarda rastlayamadık. İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul Başvekâlet Arşivi'nde 387 numarada kayıtlı tarihsiz Kanunî devrine ait bir Konya tapu defterine atfen, Konya'da 22 pazar yeri⁶ olduğunu belirtmektedir. Bunların içinde köle pazarının olup olmadığını tesbit etmek mümkün olmadı. Çünkü, sadece pazar sayısını vermekte, pazar isimlerini verme-

3-İstanbul esir pazarı hakkında bkz. Pakalın, a.g.e., C.I, s.553.

4-Sahillioğlu Bursada da canlı bir esir pazarının bulunduğunu kaydetmektedir, Sosyal Hayatta Köleler., s.69.

5-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.69

6-İ.Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitâbeleriyle Konya Tarihi, Konya 1964, s.243.

mektedir.Yücel Özkaya⁷ ise Evliya Çelebi'ye atfen,Konya'-
da Atpazarından başka pazar bulunmadığını yazar.Karaman
Vilâyeti Kanunnâmesi'nde⁸ kölelerle ilgili çeşitli hüküm-
ler bulunması ve bu hususta kanunlar çıkarılması,Konya'da
da bir esir pazarının bulunduğu delâlet etmektedir.

Şehirde canlı bir köle ticaretinin olduğunu,köle-
lerin alınıp-satıldığını Konya Şer'ie Sicillerinden çı-
kardığımız belgelerden kolayca anlamak mümkündür.970/1562-
1110/1698 tarihleri arasında on adet şer'ie sicilinden
çıkarılan 226 belgenin % 16'sı köle alış-veriş davaları-
dır.Tabii ki,kadı kayıtlarına geçmeyen satışlar da olduğu
tahmin edilebilir.Bu da şehirde canlı bir köle ticaretinin
bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Konya'da alınıp-satılan,azad edilen yahut da ka-
çan köleler çoğunlukla,sicillerde geçtiği şekliyle,"Rusi-
ü'l-asl" olanlardır.Konya'da bulunan kölelerin çoğunluğu-
nun Rusya asıllı olmasının sebebi acaba nedir?Bu sorunun
cevabı İkinci Bölüm'de,"Konya Şer'ie Sicillerinde rast-
lanan Kölelerin Milliyetleri ve Getirildikleri Ülkeler"
başlığı altında verilmeye çalışılacaktır.

7-Yücel Özkaya,XVIII.Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osman-
lı Toplum Yaşantısı,Ankara 1985,s.148.

8-Bkz.Ö.Lütfi Barkan,XV.ve XVI.Asırlarda Osmanlı İmpara-
torluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I.
Cilt Kanunlar, İstanbul 1943, s.43.

Konya'da herkes köle alabilecek durumda değildi. Köleyi ancak varlıklı şahıslar alabilmekteydi. Bu alınan köleler daha çok aile içi hizmetlerde kullanılıyor ve kendilerine çeşitli meslekler öğretiliyordu. Efendi kölesini istediği gibi kullanabilirdi; Onu satabilir, azad edebilir, hibe edebildiği gibi başka eşyalarla takas edebilirdi. Erkek kölelerin yanında câriyelerin de büyük yekûn teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllara ait taradığımız on adet şer'îye sicilinden çıkardığımız 253 köleden 64 tanesi kadındır. Bu ise toplam kölelerin % 26'sını teşkil etmektedir. Câriyelerin de erkek köleler gibi daha çok ev işlerinde çalıştırıldıkları anlaşılmaktadır.

B-KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE RASTLANAN KÖLE DAVALARININ TASNİFİ

16. ve 17. yüzyıllarda Konya'da, kölelik müessesesi üzerinde yaptığımız bu araştırmanın Konya Mevlânâ Müzesinde bulunan ve bu dönemlere ait olan on adet şer'îye siciline dayandığını daha önce belirtmiştik. Bu defterlerden çıkardığımız belgelere göre köle davalarını şöyle sınıflandırmak mümkündür: 1-Alış-veriş Davaları, 2-Azad Davaları, 3-Mükâtebe Davaları, 4-Tedbir Davaları, 5-Ümmül-Veled, 6-Miras Kalan ve Köle Mirası Davaları, 7-Hürriyeti İsbat Davaları, 8-Abd-i Âbık (Kaçak Köle) Davaları, 9-Kâtil Köle ve Köle Katli Davaları, 10-Diğer Davalar. Aşağıda bu davalar hakkında izahatlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Bu bölümde ayrıca, İbn Abdullah tabirinin ne mânâ ifade ettiği anlatılacaktır.

TABLO:I

Köle Davaları

Yıllar	A	B	C	D	E	F	G	H	I	Toplam
1562-1610	11	3	4	-	4	-	10	-	2	34
1570-1571	12	3	1	2	5	-	3	-	6	32
1627-1629	-	9	-	4	5	-	1	5	3	27
1630-1631	2	13	1	1	2	1	-	-	1	21
1641-1642	1	7	1	3	3	1	2	1	1	20
1659-1660	3	6	-	-	4	-	4	-	2	19
1663-1664	3	3	-	1	3	-	5	1	3	19
1669-1670	-	1	-	-	1	-	2	-	1	5
1680-1681	3	2	1	1	4	2	9	3	3	28
1684-1699	2	2	5	-	2	3	2	3	2	21
Toplam	37	49	13	12	33	7	38	13	24	226
%	16	21	5	5	14	3	16	5	15	

Tablodaki harfler: A-Alış-veriş davalarını, B-Azad davalarını, C-Mükâtebe davalarını, D-Tedbir davalarını, E-Hürriyeti İsbat davalarını, F-Miras kalan köle ve köle mirası davalarını, G-Abd-i abık(kaçak köle)davalarını, H-Köle katli ve **kâtil** köle davalarını, I-Diğer davaları göstermektedir.

1-ALİŞ-VERİŞ DAVALARI

Ortaçağ İslâm dünyasında ticarî mallar, nâtık(konuşur veya canlı) ve sâmit(konuşmaz, cansız) diye ikiye ayrılmaktaydı⁹. Nâtık mallar köleler idi. Bunlar, İslâm Huku-

9-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.72-73.

kuna göre eşya cinsinden ve sahiplerinin tasarrufundaki metâlardır. Kısacası köle, mülkiyete, hukukî muamele ve tasarruflara konu olması bakımından eşya gibidir; alınıp-satılabilir, hibe edilebilir, kiralanabilir, mirâs veya vâsiyete, tek veya müşterek mülkiyete konu olabilir¹⁰, cihâz olarak devredilebilir¹¹.

Araştırma yaptığımız tarihler içinde (16. ve 17. yüzyıllar) Konya'da köleler, bu tür tasarruflara konu olmuşlar, ticaret malı olarak alınıp satılmışlardır. Bu hususta Konya Şer'îye Sicillerinde bir hayli belge bulduk. Bulduğumuz bu belgelerden anlaşıldığına göre, Konya'da satışı yapılan ve kadı kayıtlarına geçen köleler, daha çok efendileri tarafından satılanlardır. Tüccar eliyle satılanlara pek rastlanmamıştır. Bunun sebebinin ise, tüccar eliyle satılanların kayıtlara geçirilmesine pek gerek duyulmaması olsa gerektir. Çünkü kayıtlara geçen belgelerde, satışlar efendiler tarafından yapıldığı gibi bazıları da veresiye-dir. Tüccar ise veresiye satmayıp, sattığı kölelerin parasını peşin almaktaydı. Bu sebeble kayıtlara geçenler daha çok efendileri tarafından yapılan satışlardır. Bunların yanında efendilerin vekilleri tarafından satılanlar da bir hayli yekûn teşkil etmektedir. Meselâ:

Hasan adlı bir kimse ibakât (kaçan) eden Mübârek b. Abdullah adlı zenci kölesini satması için oğlu Ahmed'i vekil etmiş, o da bu köleyi Hasan Çavuş b. Himmet'e 24 al-

10-Hamidullah, a.g.m., s.128.

11-Juynboll, a.g.m., s.111.

tına satıp, parasını almıştır¹².

Aynı şekilde, Konya'da, Edirne'nin Sultan Bayezid mahallesi sakinlerinden olan Musa Beşe b. Abdullah'ın vekili Ahmed Ağa İbn Hüseyin, Musa Beşe'nin kölesi orta boy-
lu açık kaşlı kara elâ gözlü **صوفي الأصل** Yusuf b. Abdullah'ı vekâleti hasebiyle Ahmed Çelebi'ye 60 guruşa satmıştır¹³.

Satışların daha çok efendileri tarafından yapıldığını söylemiştik. Bu satışlar genellikle peşin olarak yapılmış olup, paraları alınmıştır. Zühre nam Hâtun, kısa boylu Bosnavîü'l-asl Kamer adlı cârîyesini Mehmed Çavuş'a 2400 akçeye satmış, parasını da peşin olarak almıştır¹⁴. Satışların peşin olarak yapılmasının yanında vâde ile de yapıldığı görülmektedir. Vâdeler kısa süreli olduğu gibi uzun süreli de olabiliyordu. Vâdeli satışlar daha çok tanıdıklar arasında vuku buluyor, şehir dışına pek vâde ile satış yapılmıyordu. Hasan Çavuş, Ali adlı emred (bıyıkları yeni terleyen, fakat yüzünde sakalı olmayan) kölesini Mahmud Beg'e 4 C. Âhîr 971/19. I. 1564 tarihinden yirmi beş gün vâde ile 120 altına satmıştır¹⁵. Yine aynı şekilde, Abdi, Hüseyin adlı kimseden 80 altına 970 senesi Zilkadesi'nin 12'sinden 120 gün vâde ile bir cârîye satın alıp, Duduoğlu Mahallesi 'ndeki evini ve bağını rehin koymuştur¹⁶. Bu bel-

12-D₉-142-4 (Evâsıt-ı R. evvel 971/28. X-7. XI. 1563).

13-C₂₁-180-2 (18 Şevval 1110/19. IV. 1699).

14-M₂₀-142-2 (Evâhîr-i Safer 979/15-24. VII. 1571).

15-D₉-181-5.

16-D₉-27-3 (Evâsıt-ı Zilkade 970/1-9. VII. 1562).

geden de anlaşıldığına göre bazı hallerde alıcı satıcıya bir güvence vermek durumunda kalıyordu. O zaman da, ya gayrimenkul ya da çeşitli metâ göstermek ihtiyacını duyuyordu. Bunu da kâdı huzurunda belirtiyor, bir nevi senet yapmış oluyorlardı. Bazı durumlarda da rehin göstermeyip, kefil gösteriliyordu. Şemseddin Halife, Fazlullah'dan 2650 akçeye bir köle almış, borcuna da, Debbağ Ali b. Mustafa kefil olmuştur¹⁷.

Satıcı, sattığı kölenin kendine tekrar iade edilmemesi için kölesinin her türlü kusurunu belirtmek zorunda idi. Eğer belirtmez, daha sonra kusurlu olduğu alıcı tarafından anlaşılırsa, alan kimse kâdıya baş vurarak satışın iptâlini isteyebiliyordu. Hüseyin, Veli'den satın almış olduğu Bilâl adlı zenci kölenin sarası tuttuğu için kâdıya başvurmuş, kölenin saralı olduğunu sahitler de belirtince köle Veli'ye iade edilmiştir¹⁸. Yine aynı şekilde Konya'da, Mevlânâ Celâleddin evladından olan Hüseyin Efendi b. Hasan Çelebi, Kâsım b. Mehmed'i dâva ederek, 30 gün önce Kâsım'dan 15.000 akçeye satın aldığı Rusü'l-asl Kâmile adlı câriyenin hâmile olduğunu iddia ediyor. Kâdı tarafından gönderilen Aişe adlı Hâtun Kâmile'yi muayene etmiş, doksan günlük hâmile olduğu anlaşılınca, satış iptâl edilip, câriye sahibi Kâsım'a iade edilmiştir¹⁹.

17-D₉-116-2(2. Muharrem 970/1.IX.1562).

18-M₂₀-65-5(Evâhir-i C.evvel 978/21-30.X.1570).

19-M₂₉-106-1(Evâsıt-ı Zilkade 1051/12-21.II.1642).

Satılan kişinin köle olması şarttır. Hür insanın satışı geçersiz olduğu gibi, hürriyeti bir şarta bağlanmış olan kölelerin de satışı geçersizdi. Meselâ mükâteb veya müdebber köle satıldığı zaman satışı geçersiz sayılmaktaydı. Köle mükâteb veya müdebber olduğunu iki şahit ile isbat ederse satış iptâl edilmekteydi. Aynı kaide hür için de geçerlidir. İki inanılır şahitle hür olduğunu isbâtladığı takdirde hürriyeti iade edilir ve alıcılar ödedikleri parayı geri alırlardı. Buna da "semenle rucu" denilmekteydi. Ahmed b. Mustafa adlı genç, kendisinin Mısırlı ve hür olup, babasının isminin Mehmed, annesinin isminin de Hamide olduğunu, Yörük taifesinden Mustafa Beg adlı kimsenin kendisini ayarlıp, kaçıırarak Hüseyin nam kimseye, onun da Hasan'a, Hasan'ın da Seyid Mustafa Çelebi'ye zorla sattığını belirtiyor. Hür olduğunu iki şahit ile isbat etmesi üzerine, hürriyeti iade edilmiş olup, satıcılar tarafından alınan para zincirleme olarak birbirine ödenmiştir²⁰.

Yapılan satışlar para mukabili olduğu gibi çeşitli mallar ile de takas edildiği görülmektedir. Mahmud'un babası, Kısırıs Beglerbegi Çavuş Paşa'nın adamı Mehmed Ağadan 20 floriye bir câriye alıp, karşılığında bal ve yağ göndermiştir. Fakat gönderilen gemi yolda korsanlar tarafından soyulmuştur²¹. Yine, Kütühya sâkinlerinden Mehmed b. Ahmed İlkon kasabasından Yunus b. Abdurrahman'a, Ali adın-

20-D₁₅-236-2(12 R. evvel 1075/3.X.1664).

21-M₂₀-127-2(Evâsıt-ı Muharrem 979/6-15.VI.1570).

daki kölesini hibe ediyor.Karşılığında da 1 tüfek ve 1 re's bargir alıyor²².Kölelerin karşılıksız olarak da hibe edildikleri görülmektedir²³.Köleler borca karşılık olarak alıcıya devredildikleri gibi²⁴ başkasının kölesini kendi kölem diye satanlar da oluyordu.Bu satışlar da geçersiz sayılıyor,alıcı satıcıya ödediği parayı geri alıyordu²⁵.

Bütün bunlar köle alım-satımının çeşitli kurallar içinde yapıldığını,kurallara uyulmadan yapılan satışların geçersiz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.Ayrıca satışlar belli bir formalite gerektirmemekte,her satış kâdıya tescil ettirilmemektedir.

2-AZAD DAVALARI

Arabça karşılığı "ıtk" olan azadın kelime anlamı kurtulmuş,kurtulan²⁶ kişi demektir.Istılahda ise köleye efendisi tarafından hürriyetinin bağışlanması hâdisesidir²⁷.

22-C₂-30-3(25 Receb 1070/6.IV.1660).

23-D₁₁-107-2(Evâil-i Şaban 1040/5-14.III.1631),Pirebi Mahallesi sakinlerinden Hasan Ağa b. Abdülmennan karısı Rukiye Hâtun'a kendi mülkünden olan Rusiü'l-asl Piyale adlı kölesini ve yine Rusiü'l-asl Canfeda adlı câriyesini hibe etmiştir.

24-D₁₁-106-4(Evâil-i Şaban 1040/5-14.III.1631),bir önceki dipnotta geçen Hasan Ağa'nın karısı Rukiye Hâtun'a otuz bin akçe borcu vardır.Borcunun ödenmesi karşılığında kendi mülkünden Eflak asıllı iki câriyesini devretmiştir.

25-C₂₁-191-2(26 Şevvel 1110/27.IV.1699)

26-Muallim Nâci,Lügât-ı Nâci,İstanbul 1978,s.6.

27-Sahillioğlu,Sosyal Hayatta Köleler,s.78.

Burada İslâm dininin köle azadıyla ilgili olarak koymuş olduğu bazı hükümleri vermekte fayda görmekteyiz. İslâm dini köle ve cârîye azadını teşvik ederek, bunların sayılarını azaltmaya çalışmıştır. İslâm köle azadını salih amel ve ahirette ecri icab ettiren bir fiil olarak telâki etmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber(SAS) kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması hususunda birçok hükümler ortaya koymuşlardır²⁸. İslâm dini azad etmeyi teşvik ettiği gibi bazı hallerde günahlar için keffâret²⁹ olarak köle azadını emretmiş ve bunu çoğunlukla yeminin yerine getirilmemesinden doğan şahsî bir cezâ olarak³⁰ kanunlaştırmıştır. İslâm, kölelik yollarını azalttığı gibi azadlık yollarını da çoğaltmıştır. Azad yollarından biri de zekât müessesesidir. Zekâtın verileceği yerler arasında köleler de bulunmakta, kölelere de zekât verilmesi emredilmektedir. Kölelere de zekâttan hisse ayrılması İslâm'ın bu müesseseyi koruduğu iddialarını çürütmekte, ayrıca kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması için mücadele ettiğini isbatlamaktadır³¹.

28-Bkz. Giriş 24 sayılı dipnot.

29-Ansay, a.g.e., s.81; Köle azadını gerektiren suçlar hakkında bkz. Gölpinarlı, a.g.e., s.250; Hamidullah, a.g.m., s.130-131.

30-Joseph Schacht, İslâm Hukukuna Giriş (Çev: Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener), Ankara 1977, s.137.

31-Yunus Vehbi Yavuz, İslâmda Zekât Müessesesi, İstanbul 1972, s.268; Zekâtın verileceği yerler hakkında bilgi için aynı eser ve Kitâbü'l-Harâc, s.141; Ahkâmu's-Sultaniye, s.136; A.H. Akseki, İslâm Dini, Ankara 1963, s.217.

Azad etmenin türlü yolları vardır: Bir karşılık beklemeden, sahibi tarafından azad edilmek, kölenin bir bedel mukâbilinde kendi nefsinin satın alması (mükâtebe), ölümden sonra olmak şartıyla azad etme. Bu bölümde Konya'da 16. ve 17. yüzyıllarda, sahibi tarafından karşılıksız olarak azad edilen kölelerin durumlarını incelemeye çalışacağız.

Konya'da köleler umumiyetle bir karşılık beklemeden, sahipleri tarafından azad edilmekteydiler. Azad edilen bu kölelere de azad edildiklerine dair sahipleri tarafından bir belge verilmekteydi. Bu belgeye de "ıtk-nâme" adı verilmekte olup, ekseriya sahipleri bu ıtk-nâmeleri bir nüsha yapıp boyunlarına takarlardı³².

Azadlık satışları gibi her zaman tescil ettirilmektedir. Köleye sahibinin "sen hürsün" demesi kâfi idi. Bunu kâdı huzurunda söylemesine gerek yoktur. Eğer köle hür olduğunu tescil ettirmek isterse, kâdı huzurunda ve iki şahit önünde bu azad hadisesi tescil edilir, köle hürriyetini kazanırdı. Köleler buna pek ihtiyaç duymuyorlardı. Azad edildiğini dört ay sonra tescil ettirenler olduğu gibi, 15 sene sonra tescil ettirenler de olmaktadır. Azadlığın tescili sonuçları bakımından önemli olmakla beraber, kölenin hürriyeti bu tescile bağlı olmayıp, yukarıda da belirttiğimiz gibi efendinin "sen hürsün" demesi kâfi idi. Eğer köle yer değiştirmek veya başka bir yere yolculuk yapmak ihtiyacını duyarsa bunu tescil ettirmesi, kendini çeşitli zor-

32-Pakalın, a.g.e., C.II, s.10.

luklardan koruması bakımından önemli idi.Çünkü yerini de-
giştirecek veya yolculuğa çıkacak olan köle,yolda yâveci
yahut başkası tarafından kaçkın köle diye yakalanıp,hür-
riyetini isbat edinceye kadar çeşitli zorluklara maruz ka-
lacığından,azadlığını tescil ettirmek,kendisi için önemli
idi.İşte bu zorlukları hesaba katmış olacak ki,Bursa'ya
gitmek isteyen Ferruh b. Abdullah adlı muattık köle efen-
disi ile birlikte kâdiya başvurarak hürriyetini tescil et-
tirmek istemiş,ıtk-nâmesini almıştır.³³

Daha önce de belirttiğimiz gibi azad, ya karşılık-
sız olarak "hasbeten lillâhil azîm", veya bir karşılık a-
larak kölenin hürriyetini satın alması şeklinde gerçekle-
şiyordu.Tescil edilen belgelerde kölelerin boyları,ten ren-
gi,göz rengi,kaşının açık veya çatık olması,saç-sakal ren-
gi,varsa yarası ve beni,milliyeti gibi her türlü vasıfla-
rı belirtilmekte,karışıklığın maydan verilmemeye çalışıl-
makta idi.Kölelerin bu vasıfları sadece azad belgelerinde
değil,diğer bütün belgelerde de belirtilmektedir.

Karşılıksız olarak yapılan azadlardan birkaç misâl
vermek istiyoruz:

"Budur ki,mahmiye-i Konya sâkinlerinden olup,hâlâ
Zülkadriye Beglerbegisi olan Mehmed Paşa hazretleri orta
boylu ak benizli açık kaşlı şehlâ(şası) Rusîü'l-asl,işbu
bâisü'l-kitâb Lâlegül bint-i Abdulvahhab mahzarında ikrar-
ı tâm edib,câriye-i memlûkem olan Lâlegül'ü hasbeten lil-

33-D₉-218-2(Evâil-i C.âhir 970/26.I-5.II.1563).

lâhil azîm... malımdan i'tâk ve mülkümden itlâk edib rakidden ihrâc ve kâzâ-i hürriyete idhâl eyledim.Min ba'd sair ahrâr-ı asliyyin gibi hür olub,kendi nefesine mâlike ve malının tasarrufuna kâdire ola.Üzerinde mevâli üzerine sâbit olan hakk-ı velâdan gayri hak kalmadı dedikde müşârünileyhin ikrarını merkume Lâlegül tasdik etmeğin ıtkına hükm bir le mâ vâki gibbü't-taleb ketb olundu³⁴. Belgede adı geçen Zülkadriye Beglerbegisi Mehmed Paşa zengin bir kimse olacak ki, bu câriyeden başka,Abaza asıllı Perihan bint-i Abdulvahhab,Rusya asıllı olan **بند** bint-i Abdulvahhab, **بوانی** bint-i Abdulvahhab,Piyale b. Abdullah ve bunun küçük oğlu Siyavuş adlı kölelerini de karşılıksız olarak azad etmiştir³⁵.Yukarıdaki belgede de görüldüğü gibi karşılıksız olarak azad edildikten sonra köle hür,kendi nefesine mâlik,her türlü tasarrufa kâdir oluyor,fakat velâyet hakkı efendisine **ایت** oluyordu(velâyet hakkı mükâtebeden azadlarda ve müdebberlerde de efendinindir).Bu husus daha sonra "Azad Edilen Köle Üzerinde Efendinin Hakları" bölümünde genişçe izâh edilecektir.

Allah'ın rızasını kazanmak için köleyi satın alıp, azad edenler de oluyordu.Bunlardan biri de Eceoğlu demekle maruf olan Mehmed Ağa b. Hamza'dır.Mehmed Ağa,daha önce kölesi iken küffara esir düşmüş olan uzun boylu elâ gözlü Rusîü'l-asl Ali b. Abdullah adındaki kölesini küffardan

34-D₁₁-121-3(Evâil-i Safer 1041/29.VIII-7.IX.1631).

35-D₁₁-121 ve D₁₁-127.

130 guraşa satın alıp, karşılıksız olarak azad etmiştir³⁶.

Konya'da müslümanlar gibi zımmîler de köle kullanabiliyor, onları alıp-sattıkları gibi azad da edebiliyorlardı. Zımmîlerin azad ettiği kölelerin de aynı şekilde mahkemedен "ıtk-nâme" almaya hakları vardı ve bunların hukukî bir ayrıcalığı yoktu. Bir zımmî olan **ماركرو** velidi Bâli, orta boylu elâ gözlü Rusiü'l-asl Gülistan bint-i Abdullah adlı câriyesini malından azad etmiş, Gülistan da ıtk-nâmesini almıştır³⁷.

Kölelerin nafakaları, giyecek ve diğer ihtiyaçları efendileri tarafından karşılanıyordu. Hatta, kendi kölesini evlendirerek, azad edenler de bulunmaktadır³⁸.

Bunların dışında azad edilen köle ve câriyeleri çırılçıplak yaratıklar olarak düşünmemek gerekir. Karşılıklı veya karşılıksız olarak azad edilen kölelere hürriyeti bağışlanan efendisi tarafından çeşitli eşyalar ve evler verildiği gibi ileriki hayatlarında sıkıntıya düşmemeleri için ekip biçecekleri tarlalar ve bağlar da verilmekteydi:

Konya'nın Pürçekli Mahallesi sâkinlerinden olan el-Hac Halil azad ettiği Ken'an b. Abdullah adındaki kölesine, aynı mahallede bulunan "bir bab sahanlık ile Kova-nağzı'nda bulunan bağını ve bir evlik arsasını hibe etmiştir³⁹.

36-C₂-10-4(Receb 1070/13.III-11.IV.1660).

37-C₂-108-3(Evâsıt-1 Zilkade 1070/21-30.VII.1659).

38-M₂₀-104-4(Evâsıt-1 Şevvâl 978/8-17.III.1571).

39-C₂₈-99-1(2 Safer 1092/21.II.1681).

Aynı şekilde,Hacı Emir Mahallesinden Kerime bint-i Mehmed Çavuş adlı Hatun,orta boylu sarışın Rusû'l-asl Müntaz bint-i Abdullah adlı cârîyesini azad edip,kendisine iki sahn,bir büyük tencere,bir sandık,bir yorgan,bir döşek, iki kilim,iki balar(bugün "padavra"denilen ince tahta),bir tas,dört lengeri(kenarı yayvan büyük sahan) ve aynı mahallede bulunan bir tabhânesini(yoksulların barınması için kurulmuş hayır müessesesi) hibe etmiştir⁴⁰.Azad ettikleri kölelere hayvan verenler de görülmektedir:Konya'nın Pürçekli Mahallesi sakinlerinden Tuzcu Kara Ahmed Beg ibn Mehmed azadlı cârîyesi olan,açık kaşlı sarı elâ gözlü orta boylu Şahbaz bint-i Abdullah ve küçük oğlu Mustafa'ya beş koyun vermiştir⁴¹.

40-C₂-215-3(Evâil-i C.evvel 1071/1-9.II.1661).

41-C₂₁-119-2(12 Şaban 1110/13.II.1699).

T A B L O : II

AZAD EDİLEN KÖLELERDEN BAZILARI

<u>Tarih</u>	<u>Eskâli</u>	<u>Milliyeti</u>	<u>Cinsi.</u>	<u>Azad Olan</u>	<u>Azad Eden</u>	<u>Belge</u>
13-22.V.1563	--	--	erkek	Abdullah	İbrahim Çelebi	D ₉ -22-5
16-25.VI.1571	--	Gürcü	erkek	Hüsrev b. Abdulllah	Mehmed Çelebi b. Ahmed Çelebi	M ₂₀ -126-1
19.XI-18.XII.1571	Orta boylu	Gürcü	kadın	Elmaş Bint-i Abdulllah	İbrahim Beg b. Kavurd Beg	M ₂₀ -194-6
1570	--	--	erkek	Yakub b. Abdulllah	Kerkud Beg	M ₂₀ -54-6
30.X-8.XI.1627	--	--	erkek	Rıza b. Abdülvahhab	---	C ₁₇ -172-5
13.VIII.1628	--	--	erkek	Mehmed b Abdül- vahhab	el-Hac Musa b. Ömer	C ₁₇ -182-sen
25.V-3.VI.1628	Orta boylu sarımsın gök elâ gözlü sarı sakallı	Rusî	erkek	Yakub b. Abdulllah	Karaman Begler- begi Musa Paga	C ₁₇ -170-2
28.I-6.II.1628	Orta boylu köse sa- kallı başına iki yeri yaralı sağ ka- şına kösesi siğilli	Habeğî	erkek	Ramazan b. Abdül- vahhab	İbrahim b. el-Hac Osman	C ₁₇ -144-3
12-21.X.1627	--	--	erkek	Kasım b. Abdulllah	Raziye Hatun	C ₁₇ -131-5
22-31.VIII.1628	Orta boylu buğday elâ gözlü kumral sakallı	Macar	erkek	Yusuf b. Abdül- vahhab	Hasan Ağa	C ₁₇ -73-4
4-13.VI.1628	Uzun boylu koyun e- lâ gözlü kütlez bu- ruvalı	Rusî	kadın	Kamer bint-i Abdulllah	Abdülgaffar Efemâ.	C ₁₇ -65-3

<u>Tarih</u>	<u>Eşkâli</u>	<u>Milliyeti Cinsi.</u>	<u>Azad Olan</u>	<u>Azad Eden</u>	<u>Belge</u>
29.VII-26.IX.1631	Uzun boylu sarımsın ak sakallı	Rusî erkek	Piyale b.Abdullah	Zülkadriye Begler-Begi Mehmed Paşa	D ₁₁ -127-4
29.VIII-7.IX.1631	Orta boylu ak benizli açık kaşlı saçlı	Rusî kadın	Lâlegül bint-i Abdulvahhab	" " "	D ₁₁ -121-3
" " "	Alçak boylu kara yağlız açık kaşlı	Abaza kadın	Pârihan bint-i Abdulvahhab	" " "	D ₁₁ -121-2
" " "	Uzun boylu ak benizli elâ gözlü açık kaşlı	Rusî kadın	319 bint-i Abdulvahhab	" " "	D ₁₁ -121-4
5-14.XI.1641	Orta boylu sarımsın açık kaşlı gök elâ gözlü	Rusî erkek	Süleyman b.Abdullah	Osman b.Bayram	M ₂₉ -46-2
23.I-1.II.1642	Orta boylu kumral kabak sakallı sarımsın gök elâ gözlü açık kaşlı	Rusî erkek	Riâvan b.Abdullah	Emine bint-i Yusuf	M ₂₉ -75-4
Nisan 1642	Orta boylu açık kaşlı gök elâ gözlü sel kolu ve sel âizi yaralı	Rusî erkek	Riâvan b.Abdullah	Mehmed Ağa b. Ahmed Efeadi	M ₂₉ -122-3
23.IV.1660	Orta boylu sarımsın	Rusî erkek	Yusuf b.Abdullah	Mustafa Paşa (Karaman mutasarrıfı)	C ₂ -52-1
2-11.I.1661	Orta boylu sarımsın	Rusî kadın	Müntaz bint-i Abdullah	Kerime bint-i Mehmed Çavuş	C ₂ 15-3
10.III.1664	Orta boylu sarımsın gök elâ gözlü	Rusî kadın	Canfeda bint-i Abdullah	Fatma bint-i Burhan Dede	D ₁₅ -99-1
27.IX.1664	Orta boylu kara gözlü	Macar kadın	Belkis bint-i Abdullah	Ali b. Hamza	D ₁₅ -231-1

<u>Tarih</u>	<u>Egkâli</u>	<u>Milliyeti Cinsi.</u>	<u>Azad Olan</u>	<u>Azad Eden</u>	<u>Bölge</u>
22-31.X.1627	--	--	Kasım b. Abdullâh	Raziye Hatun	C ₁₇ -131-5
30.I.1631	--	--	Sefer b. Abdülvahhab	Mehmed Beg b. Hüseyin Bege	D ₁₁ -76-4
29.VIII-7.IX.1631	uzun boylu kara yağız açık kaşlı	Rusî	Şeh bint-i Abdülvahhab	Zülkadriye Begler-begi Mehmed Paşa	D ₁₁ -121-5
3.X.1631	Orta boylu	--	Rıdvan b. Abdülvahhab	Dilâver Beg b. Abdullâh	D ₁₁ -139-3
5-14.XII.1631	Orta boylu sarıgım gök elâ gözlü eli ve başı yaralı	--	Ken'an b. Abdülvahhab	el-Hac Ömer b. el-Hac Tokmak	D ₁₁ -158-3
20.III.1632	--	--	Yusuף b. Abdülvahhab	el-Hac İsa	D ₁₁ -173-4
26.XI.1663	Orta boylu sarıgım elâ gözlü	Rusî	Şahin b. Abdullâh	Mustafa Çelebi ibn el-Hac Mehmed	D ₁₅ -15-2
30.V.1670	Orta boylu sarıgım gök gözlü	Rusî	Lâlegül bint-i Abdullâh	Sâliha bint-i Hasan	B ₂₄ -35-3
15.XI.1698	Orta boylu kara gözlü açık kaşlı	Gürcü	Şahin b. Abdullâh	el-Hac Ahmed b. Ali	C ₂₁ -38-1
10.III.1699	açık kaşlı, sarı elâ gözlü orta boylu	--	Şahbaz bint-i Abdullâh	Ahmed Beg ibn Mehmed	C ₂₁ -119-2

3-MÜKÂTEBE DAVALARI

Mükâtebe sözlük anlamı ile karşılıklı mektuplaşmak, yazışmak demektir⁴². İstılahta ise, efendisi ile kölesi arasında bir anlaşma, bir mukavele aktidir⁴³. Mükâtebe; kölenin bir bedel karşılığında kendisinin hürriyetini satın alabilmesini temin gayesiyle yapılan bir anlaşma şekli⁴⁴ olup, kitâbete bağlanan köleye "mükâteb", köle ile kitâbet akteden efendiye de "mükâtib" denilmektedir⁴⁵.

Bu usûl eski Arab adetlerinden olup, İslâm şeriatine geçmiş⁴⁶, İslâm dini bu usûlü kanunlaştırarak yaygınlaştırmıştır. Çeşitli ayet ve hadislerde bu usûl efendilere tavsiye edilmekte, bedelini vermek isteyen kölelerin bu isteklerinin kabul edilmesi emredilmektedir⁴⁷. Mükâtebe be-

42-Lügât-i Nâci, s.824.

43-Sahillioglu, Sosyal Hayatta Köleler, s.76.

44-Ö.Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri(1545-1659)", Belgeler, C.III, S.5-6, Ankara 1968, s.25.

45-Sahîh-i Buhârî, C.VII, s.631.

46-Juynboll, a.g.m., s.113.

47-Nûr:33. Bu ayette: "Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin. Onlara Allah'ın size verdiği mallardan verin" denmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed(SAS) de çeşitli hadislerinde azad olacak kölelere yardım edilmesini emretmiştir. "Zekâtın 1/8'ini azad olacak köleye verin" buyurmaktadır. İslâm hukukunda Şafîî ve Ebu Hanife'ye göre, yazılı anlaşma yapan kölelere anlaşma miktarınca, azadını sağlayacak kadar zekât verilir. İmam Mâlik'e göre ise köle satın almak ve bunları azad etmekte kullanılır. Ahkâmü's-Sultaniye, s.136.

delinde efendi ile kölenin anlaşamaması halinde bedel, mahkeme tarafından tesbit edilir. Mükâtebede anlaşma yapıldıktan sonra, efendi bu anlaşmayı tek taraflı alarak bozamaz. Mükâteb köle satılmadığı gibi hibe de edilemez⁴⁸. Mükâteb köle borcunu ödeyeceği için kendi hesabına çalışabilir, efendi kölesini kendi hesabına çalışmaya zorlayamaz. Aynı zamanda efendi mükâteb câriyesi ile cinsî münâsebette bulunamaz. Mükâtebe bedeli bir miktar para olabileceği gibi kölenin efendisi hesabına bir süre çalışma mecburiyeti de olabilir. Köle belirlenen meblağı ödediği zaman veya belirlenen süre çalıştıktan sonra, süre bitiminde otomatikman azad olur⁴⁹.

İslâm dini mükâteb kölelerin bir an evvel azad olabilmeleri için zekâtın onlara da pay verilmesini emretmiştir. Zekât, kitâbet kölenin bizzat kendine verileceği gibi, onların borçlarına karşılık efendilerine de verilebilir. Fakat efendi kendi azad edeceği kölesine zekât veremez. Çünkü, fiilen kendi kölesidir, kölesine verdiği zekât yine kendine döner⁵⁰.

Mükâteb, mükâtebe müddeti içinde çalışmak, ticaret yapmak, almak-satmak ve kazanmakta serbesttir. Eğer, borcunu ödeyecek kadar kazandığı halde, mal düşkünü olduğundan be-

48-Hamidullah, a.g.m., s.131.

49-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler, s.78-80.

50-Gazali, İhyâu-Ulûmi'd-Din(Çev: Ahmet Serdaroğlu), Ankara 1966, V.Kitap, s.86.

delini verip de hürriyetini kazanmaya yanaşmıyorsa veya tenbelliğinden dolayı kazanmamış, fakat kazanmaya her bakımdan kabiliyetli ise kâdı bu köleyi parasını ödemeye veya çalışmaya zorlayarak hürriyetine kavuşmasını sağlar⁵¹.

Konya Şer'iyeye Sicillerinde tescil edilen mükâtebe davalarında "kesmek" fiilinden yararlanılmakta idi. Efendi kölesini "kitâbete kesmek" te idi. Böyle bir anlaşma sicillerde şöyle yazılıdır:

"Vech-i tahrîr-i huruf budur ki, Karye-i Gødene'-den Muhyiddin İmam b. İlyas meclis-i şer'a abd-i memlûki olan Mübârek b. Abdullah nam Arab ile hazırân oldukta ikrar ve itiraf kılub, işbu Mübârek nam Arabımı târih-i kitâbda bin beş yüz akçeye kitâbete kestim, şu şart üzere ki târih-i kitâbdan dört yıla değin her yılın üç yüz yetmiş beş akçe vire, bedel-i kitâbeti temâm eyledikte azad ola, şöyle ki, değer olan vech-i azad bedel-i kitâbet olan meblağ-ı mezbûru virmekten âciz olursa yine kulum ola dediğin mezkûr Mübârek vech-i meşrûh kitâbeti kabul edip vâki-i hal bittaleb defter olundu, 17 Zilhicce 970/9.VIII.1563. D₉-110-1".

Burada "kitâbete kesmek" tabiri bir mukavele anlamını taşımakta olup, her şey efendinin elindedir.

Kitâbet her iki tarafın da yararına idi. Mükâtebeden kölenin beklediği, hürriyetine bir an önce kavuşmaktır. Efendi açısından ise, kitâbete kestiği kölesi, hürriyetine

51-Ogan, a.g.e., s.54.

kavuşma ümidi ile işine daha iyi sarılacak, kaçma isteği kırılacak, kölesini almak için yatırdığı parayı onu zâyi etmeden geri alabilecektir⁵². Eğer köle bu meblağı ödeyemeyip, acz gösterirse anlaşmayı feshetme selâhiyetine sahipti. Bu durumda tekrar köle statusüne düşerlerdi. Yukarıdaki davada köle eğer belirlenen meblağı ödeyemediği takdirde tekrar köle durumuna düşecektir. Yine aynı şekilde Şeyh Sadreddin Mahallesi sakinlerinden Derviş Ahmed b. Süleyman, kitâbete kestiği kölesi acz gösterince, tekrar köle statusüne geçirmiştir⁵³. Mükâtebe anlaşması yapılıncâ efendi bunu tek taraflı olarak bozamıyordu. Ancak köle acz gösterirse, bu anlaşma köle tarafından bozulabilmektedir.

Yukarıda mükâtebe anlaşmasının belli bir meblağı ödemek veya belli bir süre hizmet karşılığı olabileceğini belirtmiştik. Araştırma yaptığımız dönemlerde, Konya Şer'iyeye Sicillerinde rastladığımız mükâtebe anlaşmaları da bu iki şekilde yapılmaktaydı. Bunları kısaca belirtelim.

a-Belli Bir Meblağı Ödemek

Belli bir meblağı ödemek şartıyla yapılan mukavelelerde köleler, bu parayı kazanmak için efendisinin yanından kalma mecburiyetinde olmayıp, efendisinin yanından ayrılmakta, serbestçe çalışabilme imkânına kavuşabilmekte idiler. Hatta, ticaret hayatına atılıyorlar⁵⁴, böylece sahib-

52-H.Sahillioğlu, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", Atatürk Konferanslar 1975-1976, Ankara 1983, s.223.

53-C₂₁-177-3(15 Şevvâl 1110/16.IV.1699).

54-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler, s.77

lerine ödeyecekleri paraları kazanma yollarını buluyorlardı.

Yapılan ödemeler bazan aylık taksitler halinde olduğu gibi daha önce verdiğimiz davada da görüldüğü üzere yıllık taksitler halinde de olabiliyordu. Bazı hallerde de köle eline para geçtikçe vermektedir. Bunun yanında tüm meblağı kazanıp, bir anda ödeyenler de bulunmaktadır⁵⁵.

b. Belli Bir Süre Hizmet

Sicillerden çıkardığımız mükâtebe davalarının çoğunluğunu bu tür davalar teşkel etmektedir. Bu davalarda hizmet süresinin belli bir sınırı yoktur. İki sene hizmetten sonra azad olabilecekler olduğu gibi, on sene hizmetten sonra da azad olabilecekler bulunmaktadır. Bu hizmet süresi efendi tarafından belirlenmekte, bu süre belirlenirken kölenin değeri göz önüne alınmaktadır. Genellikle kölenin yaptığı hizmetin karşılığı, onu alırken ödediği paranın tutarından daha az olmamakta idi. Hizmet süreleri 6-7-8-10 sene arasında değişmektedir (Bkz. Tablo: III).

Bazı durumlarda köle, bu tür mükâtebe anlaşmalarında da acz gösterip iptalini istemek mecburiyetinde kalmaktadır.

"Şeyh Sedreddin Mahallesi sakinlerinden Derviş Ahmed b. Süleyman, Şâhin b. Abdullah adındaki kölesini iki sene evvel, altı sene kitâbete kesmiş, Şâhin de bunu kabul etmiştir. Bir buçuk sene hizmet etmiş, sekiz aydan beri de bu

55-C₂₈-109-1(17 Safer 1092/9. III. 1681).

hizmetten kaçırmaktadır.Kölenin hizmetten kaçması üzerine Derviş Ahmed dava etmektedir.Şâhin ise cevabında,"benim nikâhında hür asıllı bir zevcem ve çocuğum var,ben bu hizmet süresinde onların nafakalarını temin edemiyorum.Eğer bunların nafakalarını efendim temin ederse kitâbeti kabul ediyorum,temin etmezse etmiyorum" demektedir.Derviş Ahmed ise nafakaları temini kabul etmediğinden anlaşma feshedilip,Şâhin tekrar köleliğe dönüyor⁵⁶.

Bazı hallerde efendi kitâbete kestiği kölesinin durumunu tescil ettirmek ihtiyacını duymaktadır.Bu,efendinin kölesine bir güven hissi vermek istemesinden doğmuş olabilir.Abdi b. Eyub kâdı huzurunda kölesini dört yıl kitâbete kestiğini,bir yıl hizmet ettiğini,geriye üç yıl kaldığını belirtmektedir⁵⁷.

Mükâtebe anlaşmasında belirtilen süre tamamında kölelerin otomatikman hür olduklarını belirtmiştik.Kölelerin hür olduktan sonra sıkıntıya düşmemeleri için,karşılıksız olarak azad edilen kölelere olduğu gibi,bunlara da efendileri tarafından çeşitli mallar hibe ediliyordu⁵⁸.

56-53 numaralı dipnottaki belge.

57-D₉-221-4(Evâhir-i C.âhir 970/13-22.II.1563).

58-Konyalı Ahmed b.Mahmud,mükâtebeden azad ettiği kölesi Hasan b. Abdullah'a bir samanlık,bir kilar,bir miktar havluyu ihtiva eden mülkünü hibe etmiştir.C₂₁-61-2(10 C.âhir 1110/14.XII.1698).

T A B L O : III

MÜKÂTEBE DAVALARI

<u>Tarih</u>	<u>Eskali</u>	<u>Milli.</u>	<u>Cinsi.</u>	<u>Kaç Yıl.</u>	<u>Azad olan</u>	<u>Azad Eden</u>	<u>Bolge</u>
10-19.X.1563	--	--	erkek	7 yıl		Hâlık	D ₉ -133-12
14-23.II.1563	--	--	erkek	4 yıl	Hayrullah b.Abdullah	Abdi b. Eyub	D ₉ -221-4
6.VIII.1563	--	Zenci	erkek	1500 akçe	Mübârek b.Abaullah	Mubyiddin b. İlyas	D ₉ -110-1
12.XII.1571	Uzun boylu başı yaralı	Nemçeliler	erkek	3 yıl	Bilâl	Ömer	M ₂₀ -203-1
22.II.1632	Orta boylu sarışın	Rusî	erkek	6 yıl	Rıdvan b.Abdullah	el-kac ...	D ₁₁ -174-3
8-17.X.1630	Orta boylu sarışın sarı sakallı gök elâ lâ gözlü açık kağılı	Rusî	erkek	8 yıl	Yusuf b.Abdullah	Receb	D ₁₁ -51-1
8.III.1681	Orta boylu açık sarı kaşlı gök elâ gözlü sarışın	Rusî	erkek	50 grg (ödemis)	Ali b.Kâsım	Seyid Abdülkâsim b. Ali	C ₂₈ -109-1
1-9.II.1642	Orta boylu sarışın elâ gözlü	Lehî	erkek	2 yıl	Kem'am b.Abdullah	Hızır Beg b. el-Hac Bayram	M ₂₉ -42-2
14.XII.1698	Orta boylu sarı elâ gözlü açık kaşlı sarışın	Lehî	erkek	10 yıl	Hasan b.Abdullah	Ahmed b.Mahmud	C ₂₁ -61-2
26.IV.1699	Orta boylu açık kaşlı sarı elâ gözlü	Lehî	erkek	10 yıl	Hasan b.Abdullah	Mehmed Efendi b. Abdurrahman	C ₂₁ -194-2
16.IV.1699	--	--	erkek	6 yıl	Şahin b.Abdullah	Derviş Ahmed b. Süleyman	C ₂₁ -177-3

4-TEDBİR DAVALARI

İslâm hukukunda azad şekillerinden biri de "tedbir"dir. Tedbir, efendinin kendi ölümünü, kölenin azad olmasına şart koşmuş olmasıdır⁵⁹. Bu muameleye "tedbir", böyle köleye de "müdebber" denilmektedir. Meselâ efendisi kölesine: "Ben öldüğüm zaman sen serbestsin" derse bu kölenin hürriyete kavuşması sahibinin ölümüne bağlıdır. Efendi öldüğü zaman köle hür olur. Vârisler bunu ister kabul etsin, ister etmesin kölenin hürriyetine kimse mani olamaz. Çünkü şart yerine gelmiş olur⁶⁰.

Bu tür anlaşmalarda da kitâbette olduğu gibi köle sahibi verdiği sözden dönemez, hatta, efendi herhangi bir hukukî muamele ile müdebber kölesini başkasına devredemez. Çünkü, bu neticede tedbirden dönme sonucunu doğurmaktadır. Mükâtebin aksine müdebber köle, daha önce olduğu gibi efendisine hizmet etmekle mükelleftir. Efendi müdebber câriyesi ile cinsî münasebette bulunabilir, dilediği takdirde başkasıyla evlendirebilir. Bu durumda doğan çocuklar da müdebber statüsündedirler⁶¹.

Araştırma yaptığımız on adet sicilde iki tür tedbire rastladık. Bunlar: a-Tedbir-i mutlak, b-Tedbir-i mukayyedir.

a-Tedbir-i Mutlak

Bu tedbir türü bir nevi vasiyet durumundadır. Ted-

59-Lügât-i Nâci, s.739.

60-Yavuz, a.g.e., s.269.

61-Hamidullah, a.g.m., 131.

bir-i mutlak ile müdebber edilen köle, efendisinin ölümü halinde, eğer kölenin o günkü değeri sahibinin terekesinin üçte birini aşmıyorsa hemen azad oluyordu. Fakat kölenin değeri terekenin üçte birini aşmıyorsa, köle aradaki farkı efendisinin mirasçılara ödemek zorunda idi⁶². Bazı hallerde kölelerle mirasçılar arasında anlaşmazlık çıkmakta, bu durumda köle kâdiya başvurarak, durumun incelenmesini istemektedir. Konya'nın Kuzgunkavağı Mahallesinden iken vefat eden Hüseyin b. Ebubekir, orta boylu sarışın açık kaşlı Rusiü'l-asl genç kölesini, ölmeden iki sene evvel tedbir-i mutlak ile müdebber eylemiş. O öldükten sonra ise vârisleri bunu köle olarak çalıştırmak istiyorlar. Genç köle ise kendi fiyatının muhallefâtın üçte birinden az olduğunu, muhallefâtın üçte birinin kâfi olduğunu ileri sürerek dava açıyor. Kâdi huzurunda iki şâhitten bu durum sorulunca, şâhitler de kölenin ikrarı lehinde şâhitlik edince, kölenin hürriyetine hükm olunuyor⁶³.

Yine Konya'nın Hacı Emir Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed Efendi b. Abdulgaffar ölümünden önce kölesi Şâhin b. Abdullah'ı evlendirip, tedbir-i mutlak ile müdebber eylemiş, fakat vârisleri Şâhin'i de diğer muhallefâta dahil edip, bölüşmek istemektedirler. Bunun üzerine Şâhin kâdiya başvurur, muattık olduğunu iddia eder. Yapılan araştırmada mirasın üçte birinin kölenin fiyatından fazla ol-

62-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.80.

63-C₁₇-152-5 (Evâhir-i C. Şehir 1037/14-23. II. 1628).

duğu anlaşılinca şâhin'in hürriyetine hükm olunmuştur⁶⁴.

Efendinin ölümü ile vârisler ve köle kâdıya başvurarak, kölenin hürriyetini tescil ettirmekteydiler⁶⁵. Bazan efendi ölümünü beklemiyor, tedbir ettiği kölesini karşılıksız olarak azad ediyordu. Bunlardan biri de Mevlânâ Abdulgaffar Efendi ibn Ali Efendi idi. Daha önce tedbir-i mutlak ile müdebber eylediği kölesi Hasan b. Abdullah'ı hasbeten lillâhil azîm azad etmiştir⁶⁶.

b-Tedbir-i Mukayyed

Tedbir-i mukayyed, vasîyetten farklıdır. Bunda efendi hayatta iken kölesinden istifade gayesini gütmektedir. Efendi kölesinin azadını kendi ölümüne bağlamamakta, ölümünden evvel herhangi bir hususun gerçekleşmesine bağlamaktadır. Mesela: "Bana ecel geldikten kırk gün mukaddem"⁶⁷ şeklinde ölümünden belirli bir zaman önce azad olmak şartıyla köleliği sonuçlandırmaktadır. Böyle kölesini ölümü müddetine kadar hizmetinde tutmakta, ölümü ile hürriyet vad etmektedir.

Orta boylu gök elâ gözlü açık kaşlı ak benizli Rusü'l-asl Siyavuş b. Abdullah, Konyalı el-Hac Hasan b. Ali'nin kölesidir. el-Hac Hasan ölünce, vârisi emmisi oğlu Hasan b. İsa Siyavuş'u köle olarak çalıştırmak ister. Siyavuş ise kâdıya başvurarak; efendim el-Hac Hasan tarih-i kitâbdan beş sene mukaddem(önce) hâl-i hayatında ve kemâ-

66-C₁₇-65-2(Evâil-i Şevvâl 1037/4-13.VI.1628).

67-C₁₇-127-4(Evâhir-i Zilkade 1038/11-20.VIII.1629).

T A B L O : IV
TEDBİR DAVALARI

<u>Tarih</u>	<u>Eskali</u>	<u>Milliyeti Cinsi. Köle</u>	<u>Efendi</u>	<u>Belge</u>
14-23.VII.1571	--	Bosnavî kadın Kamer bint-i Abdullah	Zühre bint-i Abdullah	M ₂₀ -139-4
24.VII-22VIII.1571	Orta boylu sağ ayağı yaralı	Çerkes erkek Cafer	Ramazan	M ₂₀ -144-3
12-21.VIII.1628	Orta boylu gök elâ gözlü açık kağılak benizli	Rusî erkek Siyavuş b. Abdullah	el-Hac Hasan b. Ali	C ₁₇ -127-4
4-13.VI.1628	Orta boylu köse sakallı sarışın	Rusî erkek Hasan b. Abdulluh	Mevlânâ Abdulgaffar Efendi	C ₁₇ -65-2
17.VIII.1628	--	-- erkek Dilaver b. Abdülvakhab	Musa Halife b. Ömer	C ₁₇ -185-1
8.XII.1641	Orta boylu elâ gözlü kumral sakallı kızıl benizli	Çerkes erkek Ali b. Abdülvakhab	Mehmed Ağa	M ₂₉ -53-2
22.II.1642	Uzun boylu, açık kağılak gözlü sarışın kösec	Rusî erkek برخوردار Abdulgaffar b.	Burhan Efendi b. Nasrullah Dede	M ₂₉ -93-3
Mayıs 1642	Orta boylu siyah benizli	-- erkek mübarek b. Abdülvakhab	Koca Mütevellâ Ömer	M ₂₉ -140-5

1-i akl ve sıhhatta müslümanlar huzurunda beni tedbir-i mukayyed ile müdebber eyledi, şöyle dedi: "Bi emrillâhi te-alâ bana ecel geldiğinden kırk gün mukaddem(önce) malımdan azad ol". O öldü, şimdi hürüm deyince durum şahitlerden sorulmuş, şahitler de Şâhin'in ikrarı lehinde konuşunca hürriyetine hükm olunmuştur⁶⁸.

5-ÜMMÜL-VELED

İslâm hukukunda câriyeler için düşünülmüş bir azad şeklidir. İslâm hukukunda evlenmemiş câriye sahibinin metresi, odalığı durumundadır. Fakat köle, kadın sahibine karşı bu durumda olamaz. Kadın, kendi kölesine nefsinin teslim edemez ve onu azad etmedikçe onunla evlenemez⁶⁹. Şeriate göre, câriye ile sahibi arasında nikâha lüzûm yoktur, sadece cinsî münâsebet kâfidir. Fakat şeriat, köleler arasında nikâhın meşruiyetini kabul ettiği için, sahiplerinin izni ile hür veya köle iki kadın ile nikâhlanabilir. Mâlikîler'de ise köleler dört kadın ile evlenebilirler. Evlenen köleler hür erkekler gibi evlendiği kadının mehrini vermekle yükümlüdür⁷⁰. Bir efendi kendi kölesiyle kendi câriyesini evlendirirse mehre gerek kalmaz⁷¹. Evlenen bir köle veya câriyenin mülkiyeti yine melâsına aittir. Efendi evlendirdiği kölesini istediği gibi istihdam edebilir⁷².

68-67 nolu dipnottaki belge.

69-Ansay, a.g.e., s.79.

70-Juynboll, a.g.m., s.111-112.

71-Ö.Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İlmiye ve Istılâh-ı Fıkhiye Kamusu, İstanbul 1950, C.II, s.65.

72-Bilmen, a.g.e., C.II, s.67.

Sahiblerinin izni ile evlenen köleler, kendi çocuklarına nafaka temini ile yükümlü değildirler⁷³. Yukarıda câriyelerin (evlenmemiş) sahibinin metresi, odalığı durumunda olduğunu belirtmiştik. Efendilerin câriyeleri ile nikâhsız ilişkide bulunmaları bir takım hukukî sonuçlar doğuruyordu. Câriye sahibinden bir çocuk doğurursa ümmü'l-veled durumuna geliyordu. Çocuğun ölü veya diri doğması durumu değiştirmiyor, sahibinin, çocuğun kendinden olduğunu kabul etmesi yeterli oluyordu. Sahibi bu iddiasından dönmemektedir⁷⁴. Efendisi hayatta kaldığı müddetçe gene câriyesi oluyor, diğer çocuksuz câriyelerden daha üstün bir durumda bulunuyordu. Efendisi bu câriyesini çocuk doğurduğu için satamaz, herhangi bir şekilde başkasına devredemez. Bunun yerine onun değeri nisbetinde para öder. Sahibi ümmü'l-veleden ancak azad ederek veya mükâtebe akti ile kurtulabilir. Fakat onun rızasını almadan başkasıyla evlendirebilir⁷⁵. Bu suretle sahibinden çocuk doğurmuş olan câriye, sahibinin ölümü ile derhal ve kesin bir şekilde hürriyetini kazanır ve diğer hür kadınlar gibi hür olurdu. Çocuk da küçük ve mirasçı olursa nafaka takdir olunurdu. Eğer çocuğun efendisinden olduğunu iki şahit ile isbatlayamazsa, ne muhaleffattan çocuğuna bir hisse alabilir, ne de ümmü'l-veled olarak azad olabilirdi⁷⁶.

73-Bilgi için bkz. Bilmen, a.g.e., C. II, s. 542-543.

74-Barkan, Tereke., s. 26.

75-Schacht, a.g.e., s. 138.

76-C₂₈-76-1 (11 Muharrem 1092/1. II. 1681) bu hususa güzel bir misaldir.

6-AZAD EDİLEN KÖLE ÜZERİNDE EFENDİNİN HAKLARI

Azadlık köle efendi ilişkilerini sona erdirmiyordu. Azadlık, kölelik bağları yerine bu sefer, bir çeşit velâyet bağı doğurmaktaydı. Bu, kan bağı dışında olup, efendiyi azad ettiği kölenin mirasçısı durumuna getirmektedir. Sicillerde, efendi kölesini azad ettikten sonra "sair ah-râr-ı asliyyin gibi hür olup, kendi nefesine mâlik ve malının tasarrufuna kâdir olsun. Üzerinde mevâli üzerine sâbit olan hakk-ı velâdan gayri hak kalmadı" demektedir. Bu da azad edilen kölenin her türlü hürriyete sâhip olup, malının tasarrufuna kâdir olduğunu göstermektedir. Azad edilen köleler her türlü işi yapabilmekte, kendi kazancını istediği gibi kullanabilmektedir. Fakat, yine falanın azadlısı olarak tanınmakta, efendisinin ismi ile anılmaktadır.

Yukarıda efendinin azad ettiği kölenin mirâsçısı durumuna geldiğini belirtmiştik⁷⁷. Eğer efendi hayatta değil ise bu defa, kölenin mirâsçısı efendinin yakınları, yani onun mirâsçıları oluyorlardı. Azad edilen köleler bunu bildiklerinden hayatta kalan eşlerinin sıkıntıya düşmemeleri için onlara mal varlıklarını vasiyet veya bağış yoluyla devretmekte, bunu da tescil ettirmekteydiler. Çünkü

77-Bu hususta aşağıdaki belge güzel bir misaldir: Konya sakinlerinden olup, Kocakapılı-zâde demekle bilinen Ömer Ağa, azad ettiği Zülfikâr adındaki muattıkın alacaklısından 2000 akçeyi velâyeti sebebiyle talep etmekte, talep ettiği parayı da almaktadır. M₂₉-161-1 (5 Şevvâl 1110/6.IV.1699).

kendisi ölünce eğer efendisinin de vârisleri bulunmuyorsa, beytü'l-mâl eminleri tarafından terekesi beytü'l-mâle intikal ettirilmekteydi⁷⁸.

Bu hususta güzel bir misâl:

Konya'nın Meram Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Dilâver b. Abdullah adlı azadlının terekesi, vârisleri bulunmadığı gerekçesiyle, beytü'l-mâl emini el-Hac Seyid Mehmed b. Mustafa Beg tarafından beytü'l-mâle intikal ettirilir. Fakat, Mehmed b. Mehmed adındaki kişi mahkemeye başvurarak Seyid Mehmed'i dava eder. Dava gerekçesi de: Dilâver'i azad eden Emine bint-i Musli'nin kendinin yakını olduğu, dolayısıyla Emine'nin vârisi durumunda bulunduğu, Dilâver'in terekesinin 1/4'ünün Dilâver'in kendi karısına ait olduğu ve 3/4'ünün ise kendine ait olduğudur. Kendisinden Emine'nin vârisi olduğunu isbatlayacak şahitler istenir, iki şahit bularak getirir. Şahitler de Emine'nin yakını olduğunu belirtince, Seyid Mehmed'e mirâsı Mehmed'e ve Dilâver'in karısına devretmesi için tenbihte bulunulur⁷⁹.

Bu belge, ölen azadlının mirâsının efendisine, o ölmüş ise onun vârislerine, vârisleri de bulunmuyorsa beytü'l-mâl eminleri tarafından beytü'l-mâle alınacağını göstermesi bakımından önemlidir. Buradan; azadlının mallarının 3/4'ünün efendiye veya vârislerine, 1/4'ünün ise ailesine

78-C₂₁-108-1(3 Şaban 1110/4.II.1699), C₂₁-161-1(5 Şevvâl 1110/6.IV.1699) bu konuda güzel misâllerdir.

79-C₂₁-244-2(15 Zilhicce 1110/15.VI.1699).

kalmakta olduğu hükmünü çıkarmak mümkündür.Hatta,daha önce azadlı malının 1/4'ünü ailesine vasiyet veya bağış yoluyla devretmiş olabilir.Bu pek açık bir şekilde anlaşıl mamaktadır.Fakat eğer azadlının vârisi bulunuyorsa beytü-l-mâl eminlerinin bu mala müdahale edemedikleri kesindir.

7-HÜRRİYETİ İSBAT DAVALARI

Hürriyeti isbat davalarını iki sınıfa ayırmak mümkündür: a-Hür iken kaçırılıp,köle olarak satılanlar, b-Azad edildikleri halde köle olarak kullanılmak istenenler.

a-Hür iken kaçırılıp,köle olarak satılanlar:

Bunlar bazı kimseler tarafından memleketlerinden kaçırılıp,köle olarak satılanlardır.Hürriyeti isbat davalarında bunların oranı % 28 kadardır.Çeşitli vaatlerle veya cebren yerlerinden kaldırılarak⁸⁰ köle olarak satılanlar,eğer hürriyetlerini isbat etmezlerse bu statüde ömür boyu kalırlardı.Bu felâketi yaşamamak için birinci veya ikinci satışlarından sonra mahkemeye başvurarak hür asıllı olduklarını isbatlama yoluna gittikleri anlaşılmaktadır.Hürriyetlerini isbatlamak için kendilerini,ana-babalarını ve memleketlerini tanıyan iki inanılır şahit göstermek mecburiyetinde idiler.Bu şahitler,eğer bu kimselerin hür asıllı oldukları yolunda şahâdet ederlerse o zaman bunların satışları geçersiz sayılıp,hürriyetleri iade

80-Bunlar arasında Mısır,Safranbolu,Karacalar Köyü,Belgrad, Tatar Vilâyeti ve Serez'den kaçırılanlar bulunmaktadır.

edilmekte idi.Bunları satanlar ise aldıkları paraları birbirlerine zincirleme olarak ödemek durumunda idiler.

Çeşitli vaatlerle Mısır'dan getirilip,daha sonra zorla satılan Ahmed b.Mehmed de hürriyetini isbat için kadiya gelenlerden biridir.Yörük taifesinden es-Seyid Mustafa Çelebi b. es-Seyid Mehmed bu genci ayardarak kaçırmış, Hüseyin'e zorla satmıştır.Hüseyin Hasan'a, o da Seyid Mustafa Çelebi'ye 76 kıyye(okka) duhan(tütün),bir gümüş zincir,bir bargir,bir aba ve 13 esedî guruşa satmıştır.Ahmed mahkemeye gelerek Mısırlı olup,hür olduğunu iki şahit ile isbet edince,hürriyete kavuşmuş,satıcılar da aldıkları paraları bir birlerine ödemişlerdir⁸¹.

Aynı şekilde Serez'in Yenihamam Mahallesinden kaçırılarak köle diye 110 floriye satılan Hacı Behram⁸² iki şahitle ana ve babasının Serezli Ayşe ve Mahmud olduğunu isbatlayınca hür olmuştur.

Memleketlerinden kaçırılanlar arasında hürriyetini isbatlamak için dört ay sonra kadiya gelenler olduğu gibi birkaç el değiştirdikten ve aradan uzun yıllar geçtikten sonra gelenler de vardır.

b-Azad edildikleri halde köle olarak kullanılmak istenenler:

Bunları,azad edildikleri halde ya azad eden efen-

81-D₁₅-236-2(12 R.evvel 1075/3.X.1664),C₂₁-87-1(6 Receb 1110/8.I.1699) belgelerinde satıcılar aldıkları paraları birbirlerine ödemişlerdir.

82-M₂₀-168-5(evâil-i C.evvel 979/21-30.IX.1571).

dileri veya ölen efendilerinin vârisleri tarafından kullanılmak istenenler teşkil etmektedir. Azad oldukları halde efendileri tarafından ya satılmak istenen ya da zorla çalıştırılmak istenen azadlılar, kadıya başvurarak hürriyetini isbatlayıp, bunu tescil ettirmek durumunda kalıyorlardı. Aynı şekilde efendilerinin vârisleri tarafından satılmak veya çalıştırılmak üzere zorlananlar, mahkemeye gelerek azadlıklarını tescil ettirmekteydiler. Bunlar da, hür asıllı olanlar gibi, efendisinin kendini azad ettiğine dair iki inanılır şâhit göstermeleri halinde hür oluyorlardı. Bunlar arasında 1-2 sene⁸³ önce azad edilenler olduğu gibi, 10-15 sene önce azad edilenler de bulunmaktadır⁸⁴. Efendilerinin ölümü ile vârislerinin kendilerini tekrar köle olarak kullanmaya zorlamaları, bunların, hürriyetlerini isbatlama ve bunu tescil ettirme ihtiyacını doğurmuştur.

83-Ali b. Abdullah adlı genci Efendisi İlyas b. Abdi 1 sene evvel D₁₅-238-3(25 R.evvel 1075/17.X.1664), Eftân bint-i Abdulvahhab adlı câriyeyi, Mehmed Ağa 2 sene evvel M₂₉-2-2(19 C.âhir 1051/25.IX.1641) azad etmişlerdir.

84-Şâhin b. Abdullah'ı mevlâsı el-Hac Ahmed b. Ali 10 sene evvel C₂₁-38-1(11 c.evvel 1110/15.XI.1698), Dilâver b. Abdullah'ı Süleyman Beg 15 sene evvel C₂-204-3(Evâhîr-i C.evvel 1071/22-31.I.1661) azad ettikleri halde hürriyetlerini isbatlama cihetine gitmişlerdir.

8-ABD-İ ÂBIK(KAÇAK KÖLE) DAVALARI

Bunlar efendilerinin hizmetinde iken kaçan kölelerdir.Kaçan erkek kölelere "abd-i âbık",kadın kölelere de "kenizek" denmektedir.Bunların yakalanmaları ve yakalandıktan sonraki durumları bir nizama bağlanmıştır.

Kaçak köle tutan bir kimse,köleyi kendisi zabt ediyor veya beytü'l-mâlcilere teslim ediyordu.Bunları tutan kimseye "yâveci" denilmektedir. Kaçan kölelerin durumlarını düzenleyen çeşitli kanunlar çıkarılmıştır.Bu hususta 1518 tarihli Karaman Vilâyeti Kanunnâmesi'nde şöyle bir hüküm bulunmaktadır:"Abd-i âbık tutulsa yâvacı olan, 'abd-i âbık' ı tutub getürene yirmi akçe virmek adet olmuştur, âbıkın mevlâsı gelicek bir günlük yoldan kaçmışsa altmış akçe ve üç günlük yoldan ya daha ziyâde yoldan kaçmışsa yüz akçe muştuluk virir ve kulun kadı takdir eylediği nafakasını ve bunlardan gayri abd-i âbık'ı tutub getürene virdüğü yirmi akçeyi dahi âbık'ın mevlâsından alırlarmış"⁸⁵.

Kanunun tarihinin 1518 olduğunu yukarıda belirtmiştik.Kanunda belirtilen para miktarları da bu döneme aittir.Bizim araştırma yaptığımız 16.ve 17.yüzyıllarda bu miktar daha fazla olmalıdır.Çünkü paranın değer keybetmesi,kanunda belirtilen miktarların cüz'î bir seviyeye düşmesine sebep olmuştur.Araştırma yaptığımız dönemler için bu miktar daha fazla olmalıdır.Fakat,bu hususta sicillerde

85-Barkan,Kanunlar., s.43.

herhangi bir kayda rastlayamadık.

Yakalanan köleler yâvaci'lar veya beytü'l-mâl eminleri tarafından kadı önüne çıkarılır,nereden kaçtıkları,sahiblerinin kim olduğu sorulurdu.Bunlar,köle olduklarını kabul edip,sahiblerinin isimlerini ve kaçtıkları yerleri söyleyince,sahibi ortaya çıkıncaya kadar, kadı tarafından belirli bir nafaka takdir edilip,yâvaci'ye veya köleyi getirene teslim edilirdi⁸⁶.Kölelere bağlanan nafakalar tarihlere göre değişmektedir⁸⁷.Emâneten yâvaci veya beytü'l-mâl eminlerine teslim edilen kölelerin yâve'de bekleme müddeti de belirlenmiş idi.Sicillerde bu süre "sahibi zuhur edinceye,yahud müddet-i örfiyesi tamam olancaya" kadar şeklinde ifade edilmektedir.Kaçan köle sahibi gelinceye kadar veya yâvede bekleme süresi doluncaya kadar bekletiliyordu. Yâvede bekleme süresi köle ve câriyeler için üç ay idi⁸⁸.Bu müddet zarfında sahibi çıkıp,iki

86-Bu hususta güzel misaller vardır:M₂₉-154-1(20 Safer 1052/19.V.1642),M₂₉-91-2(Gurre-i Zilkade 1051/1.II.1642),C₂₁-196-1(2 Zilkade 1110/2.V.1699).Bu belgeleri çoğaltmak mümkündür.

87-970 tarihinde 2 akçe nafaka takdir' edilirken(D₉-214-1), 1051-1052 tarihlerinde 5-8 akçe(M₂₉-91-2,M₂₉-154-1), 1074-1075 tarihlerinde 11 akçe(D₁₅-173-3,D₁₅-175-1,D₁₅-206-2),1080 tarihinde 16 akçe(B₂₄-28-1) ve 1092-1110 tarihlerinde de 16 akçe(C₂₈-198-3,C₂₈-242-1) nafaka takdir edilmektedir.

88-Hüseyin Özdeğer,"XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu",Türk Dünyası Araştırmaları,S.16,Şubat 1982,İstanbul,s.90.

şâhit ile kölenin kendine ait olduğunu isbatlarsa, o zaman kâdının yâveciye ödemiş olduğu muştuluk⁸⁹ bahşisi ve takdir edilen nafakalar efendiden tahsil edilirdi⁹⁰. Eğer bu müddet zarfında sahibi çıkmaz ise, köle açık artırmaya çıkarılır, üç gün süre ile dellal, pazarda gezdirir, üçüncü günü en yüksek fiyatı verene satardı. Satış bedeli bir müddet daha saklanır, sahibi çıkmadığı takdirde hazineye kalırdı⁹¹. Yâvede bekleme müddeti içinde sahibi çıkmayıp satılan, fakat satıldıktan sonra sahibi çıkan köleleri efendileri fermânın diliyle: "kanun-ı kâdim-i sipahi mucibince" bulduğu yerde alırdı⁹².

Kaçma eğilimi erkeklerde daha fazla idi. Bunların yanında kaçan kadınlar da bulunmaktadır. Köleler kaçarken efendilerinin para, at, katır, tüfek gibi işlerine yarayacak

89-Muştuluk(müjde) bahşisi kölenin kaçtığı yolun uzunluğuna göre değişmektedir. Bkz. Barkan, Kanunlar., s.43.

90-C₂₈-135-3(12 R.evvel 1092/2.IV.1681) bu belge nafaka ve muştuluk bahşisinin efendiden tahsil edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

91-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.112.

92-973 tarihli bir ferman buna güzel bir misâl teşkil etmektedir: Kölesi kaybolan Mevlânâ Muhyiddin arz-ı hâl ile padişaha başvurmuş, kölesinin yâvede satıldığını, alanın ise kendisine vermek istemediğini bildirmiştir. Bunun üzerine fermân gönderilip: "Daha önce yâvede satılan kul, kanun-ı kâdim-i sipâhi mucibince alınmazdı. Şimdi kendi kulu olduğunu bulduğu yerde şer'ile isbat eylerse alıviresiz" denmektedir. D₉-81-1(Evâil-i Receb 973/22-31.I.1566).

eşyalarını da çalmakta idiler⁹³. Bunlar yâveci tarafından yakalanınca bu eşyalar da ellerinden alınıp, efendilerinin zuhurunda kendisine teslim edilmekte idi⁹⁴.

Sicillerden çıkardığımız 226 davadan 38 tanesi-ki oranı yaklaşık olarak % 16- kaçak köle davalarıdır bkz. Tablo:I. Bunların içinde yâveci tarafından tutulup nafaka takdir edilenler, sahipleri tarafından yâveden alınanlar ve yâveci tarafından satılanlar bulunmaktadır.

Kaçak köleler arasında Türkçe bilmeyenlere de rastlamak mümkündür. Konya'da beytü'l-mâl zâbiti olan Mehmed Ağa kaçak köle olarak yakaladığı Sadullah adlı zenci köleyi, kâdı huzuruna getirerek sahibinin ve nereden kaçtığıнын sorulmasını ister. Fakat, Sadullah'ın Türkçe bilmediği anlaşılınca, sahibinin zuhuruna kadar beklemek üzere 8 akçe nafaka ile Zâbit Mehmed Ağa'ya teslim edilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁵.

93-Anadolu eşkiyasının te'dibine memur olan Yusuf Paşa'nın kölesi Ahmed, Ladik'ten kaçarken efendisinin iki al at, bir kır at(pusatıyla), bir bargir, iki kılıç, iki tüfek, bir sarık, bir kavuk, bir gömlek ve bir donunu çalarak kaçmıştır. D₁₅-185-3(14 Zilhicce 1074/8.VII.1664).

94-bkz. bir önceki dipnottaki belge.

95-M₂₉-91-2(Gurre-i Zilkade 1051/1.II.1642).

9-KATİL KÖLE VE KÖLE KATLİ DAVALARI

Konya Şer'iyeye Sicillerinde kölelerin karıştığı cinâyet ve yaralama davalarına da rastlanmaktadır. Ayrıca kölelerin katledildiği ve yaralanma hadiseleri de görülmektedir. Köleler bazan sahiblerini veya başka birini katlettikleri gibi, kendileri de bu tür yaralama ve cinâyetslere kurban gitmekteydiler. Bu hadiselerin bir kaza sonucu olabileceği gibi kasti olarak da yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür hadiselerde köleler, kâdı huzuruna çıkarılarak yargılanmaktaydılar. İslâm cezâ hukuku bakımından köleler; hadi gerektiren suçlarda genel prensip olarak, hür'lere verilen cezâların yarısına çarptırılır. Kısası gerektiren suçlarda ise, kasten öldürmelerde köle, hür insan veya köle karşılığında kısas edilir. Ebu Hanife'ye göre, bir köleyi öldüren de kısas cezâsı ile cezâlandırılır⁹⁶. Köleler yaralamadan dolayı kısasa tâbi tutulmazlar⁹⁷.

Burada kölelerin karışmış olduğu yaralama, yaralanma, cinâyet ve öldürülmeleri davalarından birkaçını misâl olarak vermek istiyoruz:

Hızoğlu diye tanınan Fazlı Beg zengin bir kişi olacak ki, Kulaksız Dilâver, Rıdvan, Sakalsız Dilâver, Yusuf ve Macar adlarında beş tane kölesi vardır. Bu köleler-sebebi belli olmayan bir kavgınlıkla- bir gece Fazlı Beg

96-Hamidullah, a.g.m., s.129.

97-Schacht, a.g.e., s.137.

misafirleri ile birlikte evinde otururlarken evi basıp, ateşe vermişler ve efendileri ile birlikte zevcesini ve misafirlerini katletmişlerdir. Bu hadise iki belgeye konu olmuştur⁹⁸.

Sahibinin babasının, kendisinden çift sürmeye gitmesini isteyen Yusuf adındaki köle, bu isteğe kızarak bıçakla üzerine saldırıp, sol küreği üzerinden yaralamıştır⁹⁹.

Bir kaza sonucu çevresindekileri yaralayan kölelere de rastlanmaktadır: Belvirân Kazasına tâbi Erkalan adlı köyden Mustafa Ağa ibn Mehmed'in kölesi Hasan, tüfekle Mustafa Halife ibn Halil Efendi'yi başından yaralamıştır. Bunun üzerine Mustafa Halife kadiya başvurarak dava açmış, fakat, bir dülbent, bir sarık ve üçbuçuk guruş alarak davasından vaz geçmiştir¹⁰⁰.

Konya'nın Sakahâne Mahallesinden İbrahim Çelebi b. el-Hac Şaban'ın kölesi Şahin 18 gün önce kaybolmuştur. Ferhuniye Mahallesinde Emirler mezarlığında cesedi bulunur. Bunun üzerine mahkeme tarafından Mevlânâ Abdülkadir ibn Mahmud Efendi keşfe gönderilmiş, yapılan keşif neticesinde Şâhin'in ayakları ve kollarının keşilmiş olduğu, başının ise bulunmadığı bildirilmiştir¹⁰¹.

Yine Konya'nın Fakih Dede Mahallesinde Sarac-zâde

98-C₂₈-13-1(2 Zilkade 1091/24.XI.1680), C₂₈-38-2(14 Zilhicce 1091/5.I.1681).

99-D₁₅-138-4(5 Şevvâl 1074/1.V.1664)

100-C₂₁-68-2(23 C.âhir 1110/27.XII.1698).

101-C₂₈-171-1(19 R.âhir 1092/8.V.1681).

demekle meşhur olan Abdulkerim Efendi, kendi mülkü içindeki helâyı temizlemek ve tâmir etmek için Ramazan ayında birini tutar. Ramazan helâyâya inerken düşüp ölür. Onun cesedini çıkarmak gayesiyle kendi kölesi Hasan'ı indiriyor, Hasan da inerken düşüp ölüyor¹⁰². Bu tür davaları çoğaltmak mümkündür.

10-DİĞER KÖLE DAVALARI

Sicillerde, yukarıda saydığımız davalardan başka köle davalarına da rastlanmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a-Kölenin kendi mülkü olduğu isbatı

Bu davalarda efendi, üzerinde anlaşmazlık olan köle hakkında mahkemeye gelerek, kölenin kendine ait olduğunu bildirmektedir. Kendinden şahit istenince, iki şahit ile bunu isbat edip, kölesini almaktadır¹⁰³.

b-Câriye Nikâhı

Bu belgede adlı câriyenin kendi nikâhı için İshak Hacı b. Ali, el-Hacı Yakub b. Yunus ve Musa b. Hasan'ı vekil tayin ettiği yazılı olup, bu vekiller sözü edilen câriyenin Yakub b. Abdullah adlı köle ile nikâhlanmasını kabul ediyorlar¹⁰⁴.

102-C₂₁-248-1(17 Zilhicce 1110/15.VI.1699).

103-Bu konu hakkında birçok belge bulunmaktadır: M₂₀-194-3(Evâsıt-ı Receb 979/28.XI-7.XII.1571), M₂₀-194-4(Evâsıt-ı Receb 979/28.XI-7.XII.1571), M₂₀-202-1(Receb 979/19.XI-18.XII, 1571), D₁₅-60-2(11 Receb 1074/8.II.1664).

104-M₂₀-70-1(13 C.âhir 978/12.XI.1570).

c-Mehir Olan Cârîye

İslâm hukukunda köleler alınıp-satılırlar, hibe ve takas edilirler, mîras olarak bırakılabildikleri gibi mehir olarak da başka birine devredilebilirler. İşte bunlardan birisi de Konya'nın Şükran Mahallesi sakinlerinden Mehmed Çelebi ibnü'l-Merhum Hıdır'ın zevcesi Emine Hatun'a mehir olarak verdiği cârîyedir. Mehmed Çelebi zevcesine bu cârîyeden başka mehir olarak 50.000 akçe daha vermiştir¹⁰⁵.

d-Köle ve Cârîye Emâneti

Köle ve cârîyeleri sâhipleri bir yere gideceği vakit emânet olarak başkasına bırakabiliyorlardı. Dönüşlerinde de bu emânet bıraktıkları köleleri alırlardı. Eğer emânet olarak alan kişi köleyi vermek istemezse, o zaman sâhibi kâdıya başvurarak, kölenin kendine ait olduğunu isbatlamak durumunda kalmaktadır. Bunlardan biri de Akşehir'den Zülfikâr Çelebi idi. Zülfikâr Çelebi, Kıbrıs'a giderken Konya'da, bir sarı kul oğlanı (kim ismi Yusufdur) Hamza Çelebi b. Ali'de emânet bırakmıştır. Zülfikâr'ın oğlu Mahmud Çelebi bu kölenin kendilerine ait olduğunu belirten bir iznişer'ile kâdıya başvurunca köle Hamza Çelebi'den alınıp, Mahmud Çelebi'ye teslim edilmiştir. Teslim edildiğine dair de bir tezkere düzenlenerek Mahmud Çelebi'ye verilmiştir¹⁰⁶.

e-Kölelere Nafaka Takdiri

105-D₁₅-139-1 (6 Şevvâl 1074/2.V.1664).

106-M₂₀-116-1 (Evâhir-i R. evvel 978/23.VIII-1.IX.1571). Köle emâneti hakkında bkz. D₉-122-5, C₁₇-181-6 ve C₂₈-35-3 numaralı belgeler.

Efendisi ölen veya başka yerde olup, kendi nafakalarını temin edemeyen kölelere kadı tarafından nafaka bağlanmaktadır. Efendisi başka yerde olan köleye bağlanan nafakalar, efendi dönünce ondan tahsil edilmektedir¹⁰⁷.

f-Köleye Mal Satışı

D₁₁ numaralı defterin 157. sayfasında köleye mal satışı hadisesi görülmektedir. Konya'nın Çiftenerdiban Mahallesinden Mahmud b. Nasuh, aynı mahallede bulunan bir gayrimenkulünü **بارور** adlı köleye 15.400 akçeye satıp, parasını da almıştır¹⁰⁸. Bu belgede adı geçen köle mükâteb olmalıdır. Çünkü kölelerin tasarruf ehliyeti bulunmadığından kendi adlarına hiçbirşey alamazlar. Alabilmeleri için kitâbe te kesilmiş olmaları gerekir.

g-Köleye Davranış

Kelelerini döven efendilere de rastlamak mümkündür. Bu durumda köle kadıya başvurarak efendisinin bundan men edilmesini sağlayabilir. Ayrıca mevlâyı kölesini döveren gören kişi de aynı şekilde kadıya başvurma ihtiyacını duymaktadır. Konya'nın Şekerfürûş Mahallesi sakinlerinden Fatma bint-i Şaban nam Hatun, Ahmed b. Süleyman'ı dava ederek: "ben hürüm, fakat zevcim Şâhin Ahmed'in kölesidir. Haksız yere zevcimi çarmıha gerip, işkence etmekte iken

107-C₂₁-4-3(15 Ramazan 1096/15.VIII.1685) bu hususta güzel bir misâldir.

108-D₁₁-157-2(Evâil-i C.evvel 1041/25.XI-4.XII.1631).

kurtarmak için rica etmek üzere yanına vardığımda Ahmed, ardış odunu ile bana dahi vurup dizimi ve sâir azamı kara bere ettikten sonra, bıçakla üzerime hücum edince kaçıp elinden kurtuldum" diye dava etmektedir. Bunun üzerine Ahmed'e gereken cezâ verilmiştir¹⁰⁹.

Burada da görüldüğü gibi Fatma Hatun hem kocası, hem de kendisi için Ahmed'i dava etmiş, gereken yapılmıştır. Ayrıca bu belgede ilginç olan bir hadise daha var ki, da erkek köle ile hür kadın evliliğidir. İslâm hukukunda hür bir kadın, kendi mülkü olmamak kaydıyla erkek bir köle ile evlenebilmektedir. Bunu da burada görmek mümkündür.

İBN ABDULLAH

Araştırmamızda baştan beri verdiğimiz köle davalarında, kölelerin baba isimlerinin ya Abdullah, ya Abdülmennan veya Abdulvahab olduğunu gördük. Acaba bunun sebebi nedir? Bu sorunun cevabını şöyle vermek mümkündür:

Köleler yaşadıkları topluma ayak uydurmak zorunda kalmaktadırlar. Bu ayak uydurma^{صبر} veya gönülsüz ve zorla olmaktadır. Müslüman toplumlarında ise köleleri müslüman olmaya zorlama görülmemektedir. Zaten İslâmiyet de buna şiddetle karşıdır. Fakat bir müslüman tarafından satın alınan köle kısa zamanda bu toplum içinde erimekte ve müslüman olmaktadır. Bunun yanında dinini değiştirmeden kalanlara da

109-Câriyesini döven birini gören kişilerin davranışları hakkında bkz. C₂₈-198-1(20 C.evvel 1092/7.VI.1681) no-lu belge.

rastlanmaktadır. Ancak yaşadığı topluma uyarak dinini değiştirenler çoğunluktadır. Bu köleler müslüman olduktan sonra bir müslüman adı alıyorlardı. Soyadı âdetinin bilinmediği dönemlerde insanlar babaları ve dedelerinin adlarıyla tanınırlardı. Bunun yanında meslekleriyle, doğdukları ve oturdukları şehirlerle de tanınanlar bulunuyordu. İslâm toplumunda müslüman olmuş bir köleye müslüman adı verildikten sonra, babalarının müslüman adı olmayan adı ile çağırılması hoş karşılanmadığı ve babasına da bir müslüman adının verilmesine imkân olmadığından, baba adı yerine herkes Allah'ın kulu olduğu için "Abdullah" adı verilmektedir¹¹⁰. Ayrıca bunun yanında "Abdulgennan" ve "Abdulgahhab" isimlerinin de kullanıldığı görülmektedir¹¹¹. Fakat baba adı Abdullah, Abdulgennan veya Abdulgahhab olanların tamamının İslâmiyeti sonradan kabul etmiş bir Hıristiyan oğlu olması düşünülemez. Çünkü babaları müslüman olan çocuklara da bu isimler verilebilir¹¹². Bu durumda, bunların durumunu belirtecek bir söz daha eklenmektedir: Kişi hür ise "...b. Abdullahü'l-hür" veya mühtedi ise "...b. Abdullahü'l-mühtedi" şeklinde ifade edilmektedir¹¹³.

110-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.84.

111-Bu isimler sık sık geçmektedir: Yusuf b. Abdullah (C₂₁-191-2), Rıdvan b. Abdulgennan (M₂₉-75-4), Yusuf b. Abdulgennan (M₂₉-117-3), Ramazan b. Abdulgahhab (C₁₇-144-3) vs.

112-Barkan, Tereke., s.11. Buna misâl: Pirebi Mahallesiinde sâkin Hasan Ağa b. Abdulgennan (D₁₁-107-2), Hasan Beg b. Abdullah (D₁₁-176-2), Dilâver Beg b. Abdullah (D₁₁-139-3).

113-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.84.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

KONYA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA

KÖLE

Konya,17.yüzyılda çoktan şehir dışına taşmış olup, 20.000 kişilik bir nüfusu barındırmakta idi.Bunun tabii bir sonucu olarak şehirde,sanayi ve ticaret faaliyetleri gelişmiş bir seveyede idi.Bu dönemde Konya şehrinde İstanbul,Edirne,İzmir gibi başlıca büyük merkezlere açılmış olan bir deri sanayii ile¹ çevrenin ihtiyacını karşılayan dokuma sanayiinin² varlığı bilinmektedir.Şehirde ayrıca güherçile imalâthânesi,boyahâne,bezirhâne,mumhâne gibi imâlâthânelerden başka saraçlar,semerciler,kılıççılar ve bıçakçılar da bulunmaktaydı³.Bütün bu sanayi kollarında çalışacak iş gücüne ihtiyaç vardı.Bu da kölelerin istihdam alanlarını çoğaltıyordu.Bu sebeble,bu sanayi kollarında köleler de istihdam edilmiş olmalıdır.Ayrıca köleler bağ-bahçe işlerinde çalıştırıldıkları gibi⁴, değirmen işletmekte de kullanılmakta idiler⁵.

1-el-Hac Mehmed Efendi ibn el-Hac Hasan,el-Hac Mehmed ibn el-Hac Derviş'e 1593 sahtiyandan 1533'ünü 152'şer akçeden 233.016 akçeye satmıştır(C₂₈-141).

2-Dokunan malzemeler arasında halı,kilim,seccâde,bez,astar gibi malzemeler bulunmaktadır.

3-Yusuf Oğuzoğlu,"17.Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler,Tarih Araştırmaları Dergisi,C. XIV,S.25,Ankara 1982,s.335.

4-D₁₅-138-4(5 Şevvâl 1074/1.V.1664).

5-C₁₇-178-3(Evâsıt-ı Zilkade 1037/13-22.VII.1628).

Azad edilen köleler kölelikten kurtulduktan sonra hür insanlar arasında kendilerine bir mevki yapmakta, çeşitli işlerle uğraşarak hayatlarını sürdürmekte idiler. Ayrıca sahibi ile aktetdikleri bir kitâbet mukavelesi ile hürriyetlerine kavuşmak için ticarî hayata ve sanatkârlığa başlayan, serbestçe çalışıp kazanan ve kendilerine bir gelecek hazırlayan köleler de görülmektedir.

Azad olan kölelerin cemiyetin en yüksek şeref ve mevkilerine yükselme şansları bulunmakta idi. Bu şans zengin ve içtimâî mevkileri yüksek kişilerin köleleri için daha çoktu⁶. Azad edilen kölelere ileriki hayatlarında zorlukla karşılaşmamaları için sahibleri tarafından çeşitli mallar hibe edildiğini "Azad Davaları" ve "Mükâtebe Davaları" bölümlerinde belirtmiştik. Bu köleler azad olur olmaz cemiyetteki yerlerini alıyor ve kendi hayatlarını kuruyorlardı.

Köle ve câriyelerini kendi elleriyle evlendirenler olduğu gibi bunları evlendirip azad edenlere de rastlanmaktadır. Ayrıca hür erkek ile evlenen câriyeler olduğu gibi erkek köle ile evlenen hür kadınlara da rastlanmaktadır⁷.

Bütün bunlardan anlaşılın, Konya'da sosyal ve eko-

6-Barkan, Tereke., s.28.

7-C₂₁-176-1(5 şevvâl 1110/16.IV.1699), C₂₁-177-3(15 şevvâl 1110/16.IV.1699) bu belgelerde hür kadınların erkek kölelerle evlendikleri görülmektedir.

nomik hayatta köleler şerefli bir mevkiye sahip olup, fazla ağır işlerde çalıştırılmadıkları gibi, azad olanlar da kendi işlerini kurabiliyor, cemiyetin en yüksek mevkilerine kadar yükselbilmektedirler.

A-KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE RASTLANAN KÖLELERİN MİLLİYETLERİ VE GETİRİLDİKLERİ ÜLKELER

Konya'da satılan kölelerin büyük bölümünün sahipleri tarafından ve ikinci üçüncü elden satışlar olduğunu daha önce belirtmiştik⁸. Konya Şer'iyeye Sicillerinden çıkardığımız davalardan faydalanarak hazırlamış olduğumuz Tablo:V'de kölelerin milliyetleri, defterlerin tarih sırasına göre gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi kölelerin % 53.7'sinin milliyeti belirlenememiştir. Milliyeti belli olmayanlar büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlardan sonra ise sicillerindiliyle "Rusfü'l-asl", yani Rusya asıllı olanlar gelmektedir. Rusya'dan gelme kölelerin miktarı ise 71'dir. Bu da 253 kölenin % 28'ini teşkil eder. Milliyetleri belli olmayanlar içinde de Rusya'dan gelme kölelerin bulunması ihtimali büyüktür. O zaman, bu rakamı %35-40'a çıkarmak mümkündür. Acaba Konya'da Rusya asıllı kölelerin çok olmasının sebebi nedir? Bu sorunun cevabını şöyle vermek mümkündür:

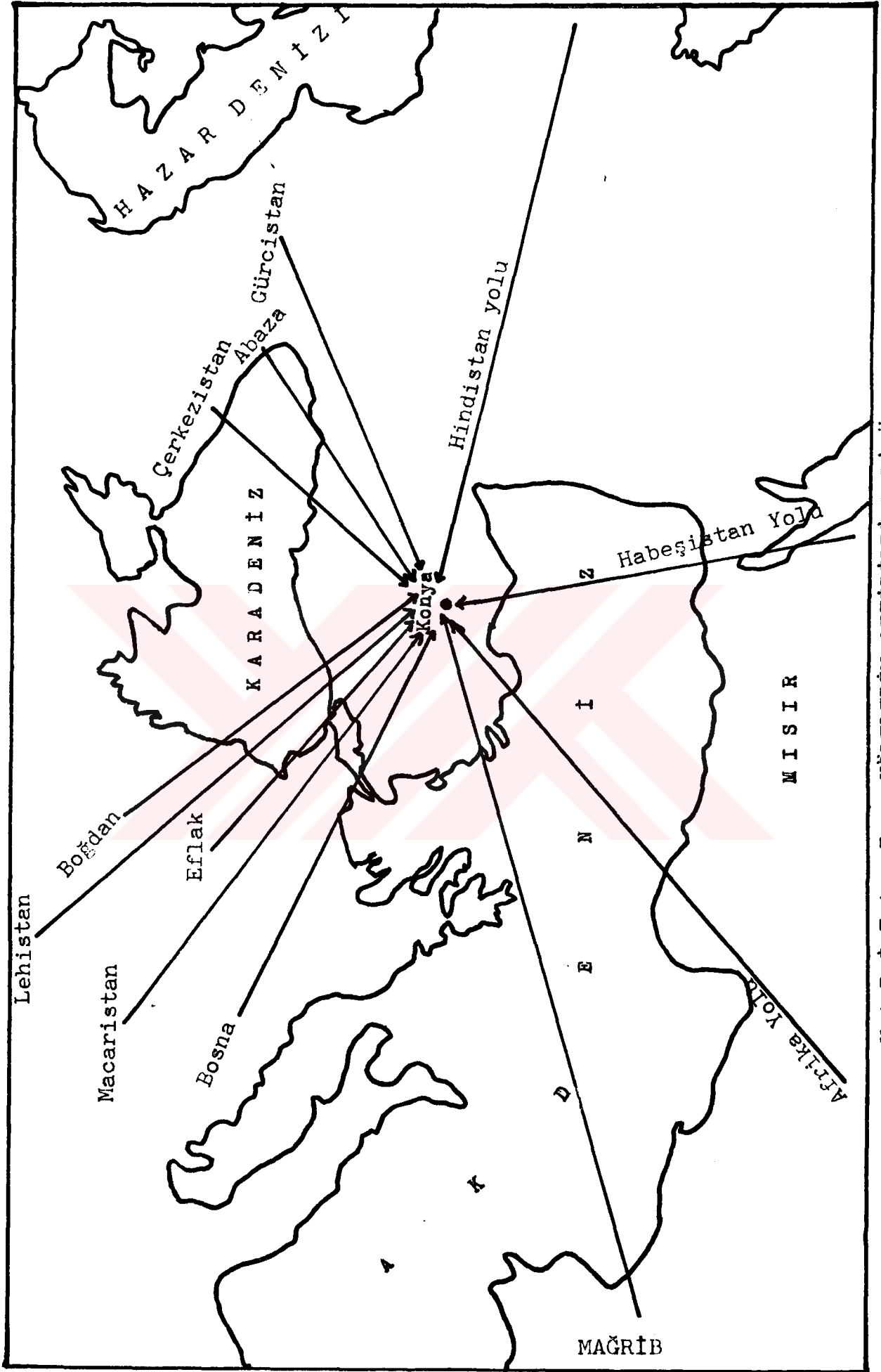
Osmanlılarda kölelerin başlıca kaynağının savaş esirleri ve ticâret yolları olduğu bilinmektedir. Rumeli'de

8-Bkz. Alış-Veriş Davaları.

T A B L O : V

KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE GEÇEN KÖLELERİN MİLLİYETLERİ

Sicil No	Rusî	Lehî	Zenci	Habes	Macar	Boğdanî	Bosnavî	Gürcü	Çerkes	Erlâkî	Abaza	Hindlî	Nemçe	Belli olm.	Toplam	Genel Top.		
	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k		
D ₉	1	-	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	10	25	11	36
M ₂₀	-	-	4	-	-	-	1	2	1	1	-	1	1	12	8	21	12	33
C ₁₇	8	2	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	11	2	23	4	27
D ₁₁	5	4	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	10	2	16	9	25
M ₂₉	8	2	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	6	-	18	2	20
C ₂	5	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	14	5	19
D ₁₅	13	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	21	4	25
B ₂₄	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	3	5
C ₂₈	12	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	7	30	10	40
C ₂₁	2	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	13	4	19	4	23
Topl.	55	16	3	19	1	2	1	4	1	3	1	1	1	97	38	189	64	253
G.T.	71	3	20	2	3	1	1	5	4	3	2	2	1	135	253	253		
%'isi	%28	%1.15	%7.9	%0.77	%1.15	%0.37	%0.37	%1.97	%1.56	%1.15	%0.77	%0.77	%0.37	%53.7				

H A R İ T A : İ K Ö L E L E R İ N G E T İ R İ L D İ K L E R İ Ü L K E L E R

yapılan savaşlardan bir hayli esir sağlanmaktaydı.Tüccar eliyle getirilen köleler ise çoğunlukla Karadeniz'in kuzeyinden ve doğusundan getiriliyordu:Balkanlar olsun,Rusya'nın güneyi olsun,Kafkas bölgesi olsun,buralar Osmanlılardan önce de köle ihrac eden memleketlerdi.Balkan yarımadasından getirilen esirler,ya Gelibolu üzerinden veya Marmara üzerinden Anadolu'ya getirilmekte idi.Diğerleri ise Karadeniz iskelelerinden ülkeye sokuluyor⁹ ve Anadolu'nun çeşitliyerlerine dağıtılıyordu.Konya da Anadolu'nun büyük merkezlerinden biri olduğu için tüccarlar tarafından Karadeniz'in kuzeyinden alınan bu köleler -dahe iyi kâr amacıyla- buraya getirilip satılmış olmalıdırlar.

Konya'da Rusya'dan gelme kölelerden sonra çoğunluk zenci kölelerdir. Sicillerde bunlar için "Arab","Siyah Arab" tabiri kullanılmaktadır.Afrika'nın çeşitli yerlerinden getirildikleri anlaşılan bu kölelerin Anadolu'ya ve Konya'ya nasıl getirildikleri hususunda herhangi bir kayda rastlayamadık.Bunların tüccarlar tarafından getirildikleri tahmin olunmaktadır. Zenci kölelerin çoğunlukla Habeşistan'dan,Sudan'dan getirildikleri zannolunmaktadır. Bunlar içinde Mağribîler¹⁰ de bulunmakta idi.Mağribî Tunus'tan Batı'da kalan Kuzey Afrika halkından kimselere denirdi¹¹. Bura halkının köleliği üzerinde durmak gerekir.

9-Sahillioğlu,Dokumacı Köleler.,s.218.

10-D₉-196-3(Evâil-i Receb 971/14-13.II.1564).

11-Sahillioğlu,Sosyal Hayatta Köleler.,s.93.

Çünkü doğuştan müslüman olan bir kimsenin köle olmaması gerekir.Fakat elde ettiğimiz bilgiler bunların müslüman olup,olmadığını belirleyecek durumda değildir.Araştırma yaptığımız 16.ve 17.yüzyıllarda,şer'iyeye sicillerinden elde ettiğimiz bilgilere göre Konya'da zenci köleler % 7.9, Habeşistanlı köleler ise % 0.77 nisbetindedir(Bkz.Tablo: V).

Konya'da yukarıda saydığımız kölelerden başka Balkanlar'dan getirilen köleler de bulunmaktadır.Bunlar Lehistan,Macaristan,Boğdan,Bosna,Eflak,Avusturya gibi yerlerden getirilmişlerdir(Sayıları ve nisbetleri için bkz. Tablo:V).Balkanlı kölelerden başka Gürcü,Çerkes,Abaza ve Hintli kölelere de rastlanmaktadır.Bunların sayısı da pek fazla değildir.Bu kölelerin de,ne suretle getirildikleri belli değildir.Bu milletlerin Osmanlılarla savaşa dönüşecek siyasi bir münasebetleri bulunmamakta idi.Fakat bunlar diğer milletlerle yaptıkları savaşlarda esir olup,köle olarak satılmış ve tüccarlar tarafından Osmanlı ülkesine sokulmuş olmaları tahmin edilebilir.Çerkes,Gürcü,Abaza köleler Karadeniz iskelelerinden ve Hindistanlı kölelerin de İranlı tacirler veya güneye ticarete giden yerli tüccarlar tarafından getirilmiş olmalıdırlar¹².

12-Sahillioğlu,Sosyal Hayatta Köleler.,s.89.

B-KÖLELERİN EKONOMİK DEĞERLERİ

16.yüzyılın ikinci yarısı ile 17.yüzyılda Konya'da köle fiyatlarının,para değerinin düşmesi ile orantılı olarak arttığı görülmektedir.Köle fiyatlarını etkileyen çeşitli sebebler bulunmakta idi.Fiyatlar piyasanın arz ve talebine göre değişiklik göstermektedir.Ayrıca kölelerin bolluğunu hazırlayan savaş veya daha başka bir olay sonucu da köle fiyatları değişiklik gösteriyordu.Savaş sonrasında ele geçirilen esirlerin,savaşçılar elinde iken fiyatları çok düşüktü.Bunlar savaşçılar tarafından piyasaya sürülüyor,tüccarlar eline geçtikçe ve her el değiştirmede fiyatlar biraz daha artıyordu.Çünkü bu fiyatlara devlete verilen gümrükler,resimler¹³ ve satıcının kârı ekleniyordu.Fiyatları kölenin yaşı,cinsiyeti,kadınlar için güzellik ve erkekler için fizikî güç,hüner ve kabiliyet de etkilemekte idi.

Konya'daki kölelerin doğrudan doğruya savaş meydanlarından getirilip savaşçılar tarafından satılanlar olmayıp,ikinci üçüncü elden satışlar olduğunu daha önce belirtmiştik.Bu da şehirdeki köle fiyatlarının yüksek olmasına sebep teşkil etmiş olmalıdır.

Köle fiyatlarının yüksek olmasını etkileyen sebebler olduğu gibi,düşüren sebebler de vardı.Kaçma eğilimi olan kölelerin fiyatları,diğerlerine nazaran daha düşük idi.Çünkü köle almak bir çeşit yatırımdır.Kaçma eğilimi o-

13-Sahillioğlu,Sosyal Hayatta Köleler.,s.111

T A B L O : V I
KÖLELERİN FİYATLARI

<u>Tarih</u>	<u>Eskâli</u>	<u>Milli.Cinsi.</u>	<u>Fiyatı</u>	<u>Belge</u>
1.IX.1562	--	-- erkek	2400 akçe	D ₉ -116-2
29.X-7.XI.1562	--	-- kadın	30 altın	D ₉ -204-8
Ocak 1563	--	Tatar erkek	50 altın 1 kaftan	D ₉ -215-2
5-14.III.1563	--	-- erkek	42 altın	D ₉ -231-3
10-19.X.1563	--	Zenci erkek	30 altın	D ₉ -133-3
18.XI-16.XII.1563	Orta boylu bir kulağı delik	Zenci erkek	1500 akçe	D ₉ -152-2
19.I.1564	Genç	-- erkek	120 altın	D ₉ -181-5
Ocak 1564	--	-- kadın	3000 akçe	D ₉ -187-3
22-31.I.1566	--	Rusî erkek	54 altın	D ₉ -81-1
20.XI.1570	--	-- erkek	60 altın	M ₂₀ -72-4
27.V.1571	--	-- erkek	55 altın	M ₂₀ -129-1
25.VI-4.VII.1571	Orta boylu	Bosnavî kadın	2400 akçe	M ₂₀ -143-2
6.VIII.1571	--	Çerkes kadın	73 flori	M ₂₀ -148-1
6.VIII.1571	--	-- kadın	29 altın	M ₂₀ -147-5
21-30.IX.1571	Uzun boylu	-- erkek	110 flori	M ₂₀ -168-5
21-30.IX.1571	--	-- erkek	110 altın	M ₂₀ -168-6
30.XI.1571	Orta boylu sol gözü kör	Zenci erkek	50 altın	M ₂₀ -194-5
19.XII.1571	Kısa boylu	-- erkek	50 flori	M ₂₀ -211-1
5-14.III.1631	--	Eflâkî 2 kadın	30.000 akçe	D ₁₁ -106-4
28.VI-7.VII.1632	--	Rusî kadın	15.000 akçe	M ₂₉ -106-1
Mart 1660	uzun boylu elâ gözlü	Rusî erkek	130 gurus	C ₂ -10-4
12.VIII.1660	--	-- erkek	6.000 akçe	C ₂ -120-1
13.XII.1660	--	-- kadın	12.800 akçe	C ₂ -181-2
8.II.1664	--	-- kadın	10.000 akçe	D ₁₅ -60-2
28.IV.1664	--	-- erkek	11.000 akçe	D ₁₅ -163-4
28.IV.1664	Orta boylu sarışın	Rusî erkek	11.000 akçe	D ₁₅ -139-3
28.IV.1664	Orta boylu sarışın	Rusî erkek	10.000 akçe	D ₁₅ -140-2
11.I.1681	--	-- kadın	90 gurus	C ₂₈ -38-2
15.III.1681	--	-- erkek	70 gurus 1 bargir	C ₂₈ -127-3
6.V.1681(22 yıl önce)	Çocuk	-- erkek	15 gurus	C ₂₈ -171-2
22.V.1681	--	-- erkek	200 gurus	C ₂₈ -217-1
22.V.1681	--	-- kadın	20.000 akçe	C ₂₈ -217-1

lan köleyi almak bu yatırımı tehlikeye sokuyor, köle kaçınca yapılan yatırım boşa gidiyordu¹⁴. Bu sebeble, bu tür kölelerin fiyatları da diğerlerine göre düşük oluyordu. Ayrıca çocuk yaştaki kölelerin de fiyatları, kaçma eğilimi olan köle fiyatları ile aynı oranda idi. 17 R.âhir 1092/6.V. 1681 gibi geç bir tarihte mahkemeye intikal eden bir davadan, bu tarihten 22 sene evvel bir çocuk kölenin 15 guruşa satıldığı anlaşılmaktadır¹⁵. Bu tarihlerde guruş 80 akçe olduğuna göre 1200 satılmıştır. Bu tarihlerde 1200 akçe çok düşük bir fiyattır. Çocuk satışlarına pek rastlanmamaktadır. Çünkü çocuk yaştaki köleler anneleri ile birlikte satılmakta idiler¹⁶.

Burada, araştırma yaptığımız dönemlerde Konya'da köle fiyatları hakkında bazı bilgiler vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Şer'ie Sicillerinden faydalanarak hazırlamış olduğumuz Tablo:VI, Konya'da köle fiyatları hususunda bir bilgi vermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 1562-1571 tarihlerinde fiyatlar 2000 akçe ile 4000 akçe arasında değişmektedir. İstisnai durumlarda bu fiyat 2000 akçenin altında ve 4000 akçenin üstünde olabiliyordu. 1500¹⁷ ve 1800

14-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.111

15-C₂₈-171-2.

16-Sahillioğlu, Sosyal Hayatta Köleler., s.111

17-D₉-152-2(R.âhir 971/18.XI-16.XII.1563). Veli, Seydi adlı zenci köleyi Süleyman'dan 1500 akçeye satın almıştır.

akçeye¹⁸ satılan köleler bulunuyordu. Bu kölelerin zenci olması, zenci kölelerin fiyatının daha ucuz olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

Bu tarihlerde 4000 akçenin üzerinde satılan kölelere de rastlanmaktadır: Hasan Çavuş, Mahmud Beg'e Ali adında genç bir kölesini 120 altına satmıştır¹⁹. Bu tarihlerde altın 60 akçe²⁰ olduğuna göre 7200 akçe gibi büyük bir meblağ yapmaktadır. Ali'nin fiyatının bu kadar yüksek olmasının sebebini genç olmasına bağlamak yerinde olacaktır.

1631-1632 tarihlerinde kölelerin fiyatları 15000 akçedir (Bkz. Tablo: VI). 60-65 senelik bir zaman zarfında fiyatların bu kadar yükselmesi normal olarak görülebilir. Fakat, daha sonraki tarihlerde, meselâ 1660'da 6000 akçeye²¹ ve 12.800 akçeye²² köle satılması, hatta 1664'de köle fiyatlarının 10.000-11.000 akçe olması (ki bu rakamlar o devrin rayicidir) bu pahalılığın nereden kaynaklandığını dü-

18-D₉-133-3 (Evâhir-i Safer 971/10-19. IX. 1563).

19-D₉-181-5 (4 C. âhir 971/19. I. 1564).

20-Bu tarihte altının 60 akçe olduğunu D₉-116-2 nolu belgeden anlamak mümkündür. Belgede Fazlullah: "Şemseddin Halife'ye 2650 akçeye bir köle satmıştım. Kölenin aybı zahir olmağın 250 akçesinden ferâğat ettim, 2 altın dahi nakit verdi. Vâcibü'l-edâ 38 altın deyni keldı" demektedir. Burada küçük bir hesaplamayla kölenin 40 altına satıldığı anlaşılır. 2650 akçeye satıp, 250 akçesinden vaz geçtiğine göre 2400 akçeye satmıştır. Buradan, 2400/40=60 akçe çıkar.

21-C₂-120-1 (5 Zilhicce 1070/12. VIII. 1660).

şündürmektedir. Bunun sebebi akçenin değer kaybederek altın fiyatlarının artması olmalıdır. Çünkü, 1611-1618 tarihlerinde altının râyici 120 akçe ile 130 akçe arasında iken 1626-1629 tarihlerinde 180 akçeye ve 1630-1631 senelerinde 200, 1632-1634 yıllarında 220, 1635-1636 yıllarında 240 ve nihayet 1638-1640 yıllarında 250 akçeye yükselmiş iken 1 Ocak 1641'de yapılan yeni bir sikke tashihi ile altının kıymeti tekrar 120 akçeye düşürülmüştür²³.

Konya'da köle fiyatlarının 1631-1632 tarihlerinde yükselerek daha sonraki tarihlerde tekrar düşmesi, altın fiyatlarının yükseldiği döneme rastlamaktadır. Bu sebeple köle fiyatlarının da altına bağlı olarak yükseldiği ve altının değerinin düşmesi ile tekrar ucuzladığı tahmin edilmektedir.

1681 tarihinde köle fiyatları tekrar yükselmekte, 20.000 akçeye kadar çıktığı görülmektedir. Bu tarihlerde normal bir kölenin fiyatı 15.000 akçe ile 20.000 akçe arasında değişmektedir(Bkz.Tablo:VI).

22-C₂-10-4(Receb 1070/13.III-11.IV.1660).

23-Barkan, Tereke., s.451.

**C-KÖLE FİYATLARI İLE EMTİA VE GAYRİMENKUL
FİYATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Bu bölümde şer'iyeye sicillerinden çıkardığımız köle fiyatları ile yine şer'iyeye sicillerinden çıkarılan ve tablolar halinde gösterilmeye çalışılan yiyecek fiyatları, hayvan fiyatları ve gayrimenkul fiyatlarının karşılaştırılması yapılacaktır. Yiyecek fiyatları çeşitli tarihlerde konan narhlardan faydalanılarak, diğer fiyat listeleri ise alım-satım davalarından çıkarılarak hazırlanmıştır.

1-Yiyecek Fiyatları

Bu bölümde Tablo:VII,10 Receb 979/28.XI.1571 tarihinde, Tablo:VIII,bundan aşağı yukarı 60 sene sonra, Evâhir-i Muharrem 1040/30.VIII-8.IX.1630 ve 1041/1631 tarihlerinde, Tablo:IX da 40 sene sonra,1081/1670 tarihinde konan narhlardan çıkarılmıştır.

Tablo:VII'de de görüleceği üzere yiyecek fiyatları,kıyyesi(okka=1280 gr.) 1-2 akçe arasında değişmektedir. En pahalı olanı badem ve tahındır(kıyyesi 4'er akçedir). Lahana ve karpuz gibi yiyecekler ise 8 kıyyesi 1 akçedir. Tablo:VIII'de ise aradan geçen 60 sene zarfında yiyecek fiyatlarında büyük bir artış olduğu görülmektedir. 1630 tarihli olan bu tablo ile Tablo:VII karşılaştırıldığı zaman bütün yiyecek fiyatlarının 4-8 kat arttığı müşahade edilmektedir.1631-1632 tarihlerinde köle fiyatlarının da arttığını,bunun sebebinin de altın fiyatlarının yükselip, akçenin değer kaybetmesinden olabileceğini söylemiştik. Aynı şekilde 1670 tarihinde köle fiyatları artarken yiyecek fiyatları da artış kaydetmektedir.

T A B L O : VII

YİYECEK FİYATLARI

10 Receb 979/28.XI.1571 Tarihli Narh

<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Kara Üzüm	1 kıyye	1 akçe	Erik	1 kıyye	2 akçe
Kestane	250 dirhem	1 "	Tahın	1 "	4 "
Leblebi	1 kıyye	1 "	Karıştırılmış Tahın	1.5 "	4 "
Tarhana	2 "	1 "	Soğan	2-4 "	1 "
Ceviz	130 adet	1 "	Çörek(ulu)	--	1 "
Badem	1 kıyye	4 "	Armud	12 "	1 "
Zerdali	250 dirhem	1 "	Lahana	8 "	1 "
Kaysı	1 kıyye	2 "	Karpuz	8 "	1 "
Sarmısak	1.5 "	2 "	Kelek	10 "	1 "
Mercimek	2 "	1 "	Bezir	1 "	2 "
Sirke	1 "	1 "	Kına	130 dirhem	1 "
Buyhuz	2 "	1 "			

T A B L O : VIII

YİYECEK FİYATLARI

Evâhir-i Muharrem 1040/ 10-19.VIII.1630 Tarihli Narh

<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Lahana	1 kıyye	1 akçe	Erik kurusu	1 kıyye	4 akçe
Baş soğan	1.5 "	1 "	Kestane	1 "	5 "
Badem	1 "	20 "	Fındık	1 "	10 "
Kuru Üzüm	1 "	5 "	Limon Suyu	1 "	12 "
Kızıl Üzüm	1 "	6 "	Şalgam	1 "	3 "
Leblebi	1 "	4 "	Tuz	1.5 "	1 "
Nohud	1 "	2 "	Koyun eti	1 "	7 "
Bulgur	1 "	3 "	Keçi eti	1 "	6 "
Tarhana	1 "	4 "	Siğir eti	1 "	5 "
Kışniş	1 "	8 "	İç yağı	1 "	7 "
Pekmez	1 "	6 "	Kuyruk yağı	1 "	6 "
Ağda	1 "	7 "	Baş-ayak	--	2 "
Tahın	1 "	16 "	Sade yağ	1 "	22 "
Armud	1 "	3 "	Zeyd yağı	1 "	36 "
Elma	1 "	3 "	Bezir	1 "	12 "
Kuru Kaysı	1 "	5 "			

10 Zilhicce 1040/ 9.VII.1631 Tarihli Narh

<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Nan(ekmek)	220 dirhem	1 akçe	Baş-ayak (koyun)	--	3 akçe
Koyun eti	1 kıyye	7 "	Kuyruk yağı	1 kıyye	4-5 "
Keçi eti	1 "	6 "	Siğir eti	1 "	4 "
Siğir eti	1 "	5 "			

15 Zilhicce 1040/ 14.VII.1631 Tarihli Narh

Koyun eti	1 kıyye	6 akçe	İç yağı	1 kıyye	8 akçe
Keçi eti	1 "	5 "	Baş-ayak	--	6 "
Siğir eti	1 "	4 "	Ciğer	--	6 "
Kuyruk yağı	1 "	5-6 "			

4 R.evvel 1041/ 30.IX.1631 Tarihli Narh

Piring	1 kıyye	5-7 akçe	Kaymak	1 kıyye	3 akçe
Bal	1 "	11 "	Zeyd yağı	1 "	2-3 "
Badem	1 "	22 "	Lahana	1.5 "	1 "
Kuru üzüm	1 "	9 "	Kızıl üzüm	1 "	4 "
Mercimek	1 "	4 "	Cevizli helva	1 "	12 "
Tuz	1-2"	1 "	Haşhaşlıhelva	1 "	12 "
Kuru erik	1 "	5 "	Bulgur	1 "	4 "
İğde	1 "	8 "	Tarhana	1 "	4 "
Kıymış	1 "	10 "	Kestane	1 "	5 "
Fındık	1 "	12 "	Armut	1 "	6 "
Leblebi	1 "	4 "	Elma	1 "	4 "
Pekmez	1 "	8 "	Koyun eti	1 "	8 "
Bezir	1 "	30 "	Keçi eti	1 "	7 "
Trablus sabunu	1 "	30 "	Kuyruk yağı	1 "	7-8"
Haleb sabunu	1 "	28 "	İç yağı	1 "	10 "

15 C.âhir 1041/ 8.I.1632 Tarihli Narh

Piring	1 kıyye	5-7 akçe	Kuru üzüm	1 kıyye	8 akçe
Badem	1 "	30 "	Kızıl üzüm	1 "	9 "
Bal	1 "	20 "	Koyun eti	1 "	9 "
Pekmez	1 "	10 "	Sade yağ	1 "	24 "

Şevvâl 1041/ 21.IV-19.V.1632 Tarihli Narh

Koyun eti	1 kıyye	9 akçe	Zeyd yağı	1 kıyye	28 "
Keçi eti	1 "	8 "	Sade yağ	1 "	26 "

T A B L O : I X

YIYECEK FİYATLARI

1081/1670 Tarihli Narkh

<u>Cinsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>	<u>Önsi</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Soğan	1 kıyye	1 akçe	Bademli helva	1 kıyye	36 akçe
Sarmısak	1 "	8-10 "	Rengamiz helva	1 "	32 "
Kuru kaysı	1 "	16 "	Kaba helva	1 "	8 "
Kızıl Üzüm	1 "	10 "	Kına	1 "	16 "
Siyah Üzüm	1 "	8-10 "	Tuz	1 "	1 "
Aladağ üzümü	1 "	3 "	Taze Peynir	1 "	8 "
Pekmez	1 "	8 "	Bide ekmeç	160 dirhem	1 "
Sirke	1 "	8 "	Somun	160 "	1 "
Bal mumu	1 "	150 "	Simid	130 "	1 "
Badem	1 "	20-40 "	Kerde	130 "	1 "
İğde	1 "	10-12 "	Yağlı kâhi	80 "	1 "
Bezir	1 "	24 "	Bütün börek	33 "	1 "
Zeyd yağı	1 "	36 "	Trablus sabunu	1 kıyye	30 "
Kavun	1 "	1 "	Haleb sabunu	1 "	38-42 "
Karpuz	1 "	1 "	İzmir sabunu	1 "	30 "
Pancar	3 "	1 "	Koyun eti	1 "	8 "
Kabak	2 "	1 "	Keçi eti	1 "	7 "
Elma	1 "	2 "	Zeyd yağı	1 "	10 "
Yaban elması	1 "	3 "	İç yağı	1 "	12 "
Lahana	2.5 "	2 "	Baş(koyun)	1 adet	3 "
Lüb inciri	1 "	10 "	Çiğer	1 "	3 "
Menak Inciri	1 "	8 "	At nalı	200 dirhem	38 "
Nohut	1 "	5 "	Merkeb nalı	--	20 "
Leblebi	1 "	7 "	Katır nalı	--	38 "
Sakla	1 "	5 "	Ekserî(Çivi)	1 kıyye	48 "
Pirinç	1 "	12 "	Öküz nalı	--	28-40 "
Bulgur	1 "	5 "	Acem ipeği	1 dirhem	6 "
Mercimek	1 "	5 "	İpek	1 "	7 "
Nişasta	1 "	8 "	Famuk	1 kıyye	62 "

(Kıyye=Okka=1280 gram)

2-Hayvan Fiyatları

Çeşitli alış-veriş davalarından çıkarılan hayvan fiyatlarının zaman içinde arttığı anlaşılmaktadır.1563 tarihinde bir merkeb ortalama olarak 150-200 akçe iken,1582 de 250-300 akçeye,1659 tarihinde 500-600 akçeye yükseldiği görülmektedir.1563 tarihinde bir köle 2000-4000 akçeye satılırken,1571'de 3000-5000,1660'da ise 10.000,1664'de de 11.000-13.000 akçe,1681'de 20.000 akçeye satıldığı görülmektedir.Takip edilirse merkeb fiyatı ile köle fiyatı arasında 10-20 kat fark vardır.Aynı şekilde koyun fiyatı ile köle fiyatı arasında yaklaşık olarak 80-100 kat bir fazlalık vardır.Bu da bir köle alabilmek için 80-100 koyuna ihtiyaç vardır demektir. O devrin önemli bir ihtiyac hayvanı olan at fiyatları ise ilk devirler için 400-500, daha sonraki devirler için ise 3000-4000 akçedir.Burada da köle fiyatları ile at fiyatları arasında 5-10 misli bir fazlalık göze çarpılmaktadır.Bu karşılaştırmaları çoğaltmak mümkündür. Hepsinde de görülecek olan,köle fiyatlarının çok yüksek olduğu ve herkesin köle alabilecek durumda olmadığıdır.

3-Gayrimenkul Fiyatları

Gayrimenkul fiyatları da hayvan fiyatları gibi alış-veriş davalarından çıkarılmış olup,1562-1699 tarihleri arasında ihtiva etmektedir. Tablo:XI tetkik edildiği zaman köle fiyatları ile gayrimenkul fiyatları arasında pek gazla fark olmadığı anlaşılır. Hatta köle fiyatlarının bazı durumlarda mülk fiyatlarından daha fazla olduğu görül-

T A B L O : X

HAYVAN FIYATLARI

Tarih	Cinsi	Fiyatı	Belge	Tarih	Cinsi	Fiyatı	Belge
24. II. 1563	1 Öküz	240 akçe	D ₉ -226-7	3. II. 1582	1 Inek(buzağı ile 300 "		M ₂₀ -295-2
Mayıs 1563	1 Merkeb	340 "	D ₉ -27-4	3. II. 1582	6 Tavuk	25 akçe	M ₂₀ -295-2
Temmuz 1563	1 Bargir	500 "	D ₉ -104-2	Subat 1582	2 Öküz	640 "	M ₂₀ -307-4
Eylül 1563	1 Camuz	450 "	D ₉ -121-1	Subat 1582	8 koyun derisi 40 "		M ₂₀ -307-4
Eylül 1563	1 Bargir	280 "	D ₉ -121-1	Subat 1582	10 Tavuk	40 "	M ₂₀ -307-4
Kasım 1563	1 Öküz	360 "	D ₉ -151-10	Subat 1582	12 Koyun	700 "	M ₂₀ -307-4
Kasım 1563	1 Merkeb	120 "	D ₉ -155-4	Subat 1582	50 Koyun	3000 "	M ₂₀ -310-3
Kasım 1563	1 Merkeb	140 "	D ₉ -181-2	Mart 1582	3 Öküz	700 "	M ₂₀ -314-4
Temmuz 1571	400 Koyun	40'ar "	M ₉ -135-2	Mart 1582	2 Inek	500 "	M ₂₀ -314-4
Kasım 1581	1 Öküz	300 "	M ₂₀ -287-2	Mart 1582	1 Merkeb	200 "	M ₂₀ -314-4
Kasım 1581	1 Inek	190 "	M ₂₀ -287-2	Mart 1582	1 Dana	80 "	M ₂₀ -314-4
Kasım 1581	6 Koyun	300 "	M ₂₀ -287-2	Mart 1582	15 Kuzulu Koyun 1000"		M ₂₀ -314-4
Kasım 1581	3 Öküz	600 "	M ₂₀ -284-3	Mart 1582	1 Öküz	300 "	M ₂₀ -315-2
Kasım 1581	13 Keçi	600 "	M ₂₀ -284-3	Mart 1582	1 Inek	200 "	M ₂₀ -315-2
Kasım 1581	2 Öküz	300 "	M ₂₀ -284-2	Mart 1582	1 DÜge	100 "	M ₂₀ -315-2
Kasım 1581	1 Inek	200 "	M ₂₀ -284-2	Mart 1582	1 Deve	1800 "	M ₂₀ -316-3
Kasım 1581	20 Koyun	800 "	M ₂₀ -284-2	Mart 1582	30 Koyun	1800 "	M ₂₀ -316-3
Ocak 1582	2 Inek	500 "	M ₂₀ -293-1	12. IV-10. V. 1660	1 Merkeb	700 "	C ₂ -62
Ocak 1582	5 Dana	500 "	M ₂₀ -293-1	11. V. 1660	1 Merkeb	500 "	C ₂ -65
Ocak 1582	3 Oğlak	150 "	M ₂₀ -293-1	11. V. 1660	1 Bargir	1200 "	C ₂ -65
Ocak 1582	2 At	800 "	M ₂₀ -293-1	10-19. VI. 1660	Sipalı bir kısarak 25 grş.		C ₂ -92
Ocak 1582	1 Merkeb	300 "	M ₂₀ -293-1	17. IX. 1660	4 Koyun	400 "	C ₂ -132-4
Aralık 1581	2 Öküz	600 "	M ₂₀ -289-2	17. IX. 1660	40 Koyun	5200 "	C ₂ -132-4
Aralık 1581	2 Inek	400 "	M ₂₀ -289-2	12. II. 1664	1 Bargir	25 esedi grş.	D ₁₅ -65
Aralık 1581	1 Merkeb	150 "	M ₂₀ -289-2	4. VII. 1664	1 Bargir	3400 akçe	D ₁₅ -194
Aralık 1581	6 Koyun	240 "	M ₂₀ -289-2	9. VI. 1670	21 Koyun	172'şer "	B ₁₅ -50
3. II. 1582	1 Inek	300 "	M ₂₀ -295-1	29. X. 1670	1 at	1 at 36 grş.	B ₂₄ -141
3. II. 1582	1 Dana	100 "	M ₂₀ -295-1	7. XI. 1670	1 Bargir	12 esedi grş.	B ₂₄ -150
3. II. 1582	4 Tavuk	20 "	M ₂₀ -295-1	10. XI. 1670	1 Bargir	12 "	B ₂₄ -150
3. II. 1582	2 Cakuz(öküz) 1000"		M ₂₀ -295-2	7. I. 1681	3 Koyun	5'er grş.	C ₂₄ -33
3. II. 1582	1 Öküz	300 "	M ₂₀ -295-2	22. V. 1681	1 Topal at 8 grş		C ₂₈ -217-1

T A B L O : XI

GAYRİMENKUL FİYATLARI

D ₉	C ₁₇	D ₁₁	M ₂₉	C ₂	D ₁₅	B ₂₄	C ₂₈	C ₂₁	
c	f : c	f : c	f : c	f : c	f : c	f : c	f : c	f : c	
E	1000 M	3400 B	90g A	1500 M	5000 M	7000 M	50eg B	73.5g M	83g
E	4800 E	32eg E	2000 A	5500 M	1500 M	6000 M	75eg B	40eg D	90g
B	3200 3dy	2000 M	2250 M	2900 B	12000 M	8000 M	2dT 20g	170eg D	1.5dT 30g
F, i	1080 4dy	2500 M	55eg B	50al. M	7200 M	6200 M	8dT 40g	22g M	13dT 70g
E	3000 M	4000 M	2100 M	2800 M	9000 M		80g D	3dT 80eg	3dT 24g
	1dB	500 M	2300 B	100eg 2dT	2200 M		50g M	80eg M	4dT 35g
	B.E	2800 B	3000 M	100eg M	2500 M		6500 D		
	B.E	1000 B	3400 M	1500 M	2600 M				
		M	13000 B	8900 B	5600 M				
		M	4500 3dB	2700 T	2600 M				
	2dT	2000 M		8000 B	2000 M				
	M	12000 M		4000 M	3500 M				
	B	6000 D		420 M	11000 M				
	M	2600 M		7000 M	5000 M				
	A	25eg B		5000 M	2600 M				
		B		3000 T	3300 M				
				3000 M	3000 M				
				6200 M	6200 M				
				9300 B	9300 M				
				8000 B	8000 M				
				38000 D	38000 M				

Kısaltmalar:

c:Cinsi
 f:Fiyatı
 A:Arsa
 B:Bağ
 D:Dükân
 E:Ev
 M:Milik
 T:Tarla
 d:dönüm
 i:yıllık icar
 y:yer
 eg:esedi gurusu
 g:gurusu
 al:altın

mektedir. 1562 tarihinde 1000 akçeye mesken bulunabiliyordu. Bununla birlikte istisnai durumlarda 3000-3200 akçeye mülk satılıyordu. Bu dönemde köle fiyatlarının ise 2000-4000 akçe arasında olduğunu daha önce belirtmiştik. Gayrimenkul fiyatlarının 1631-1632 tarihlerinde pek fazla bir artış kaydetmediği görülmektedir. 6000-12000 akçe arasında mülk satılmışsa da bunlar azınlıktadır. Bu dönemde köle fiyatlarının gayrimenkul fiyatlarına göre 2-3 kat fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebinin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Daha sonraki tarihlerde ise köle fiyatları ile mülk fiyatlarının arasında yine, pek fazla bir fark olmadığı görülmektedir.

Araştırma yaptığımız 16.ve 17.yüzyıllarda köle fiyatları 2.000 ila 20.000 akçe arasında değişmekte olup, bu tarihler arasında ise yevmiye fiyatları 2 ila 20 akçe arasındadır. Bu sebeple, neden ancak belli bir gelir seviyesini aşan kimselerin köle sahibi olabildikleri ortaya çıkar.

S O N U Ç

16.ve 17.yüzyıllarda bütün Dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde ve Konya'da da kölelik müessesesi bulunmakta idi.Bu kölelerin kaynağını savaş esirleri ve tüccarların getirdiği köleler teşkil etmektedir. Osmanlılarda,Batı'da olduğu gibi köleler toprak işçiliğinden çalıştırılmıyorlar(istisnalar bulunmaktadır.İstanbul Haslar Kazasında Sultanın köleleri toprak ekip biçmede kullanılıyorlardı), ailenin bir ferdi gibi çeşitli ev işlerinde kullanılıyorlardı.

Konya'ya kölelerin alınıp-satıldığı,azad edildiği, çeşitli davalara konu oldukları anlaşılmaktadır.Azad edilen köleler,çoğunlukla karşılıksız olarak azad edilmekte, azad edilirken de ileriki hayatlarında sıkıntıya düşmemeleri için,sahibleri tarafından kendilerine çeşitli mallar hibe edilmektedir. Bu tür mal hibesini kitâbetten veya tedbirden azad edilen kölelerde de görmek mümkündür.Köle azad olduktan sonra diğer hür insanlar gibi her türlü tasarrufa kâdir olmakta,velâyet hakkı ise yine efendiye ait bulunmakta,köle ölünce malları azad eden sahibine kalmaktadır.Eğer azad kölenin vârisi bulunmazsa terekesi beytü'l-mâle alınmaktadır. Azad edilen kölelerin toplumun en üst kademelerine kadar çıkma hakları bulunmaktadır.

Konya'da kaçak kölelere de rastlanmaktadır.Bunların kaçtıktan sonraki durumları ve efendilerine teslimi bir nizama bağlanmış, bu konuda 1518 tarihli bir kanun da çıkarılmıştır.Bu kanunda kaçan kölelerin durumları,ne gi-

bi bir yol takip edileceği gösterilmiştir.Kaçak köleleri yakalayanlar(yaveci) bunları mahkemeye getirmekte,nafaka takdir edilmesini istemektedirler. Nafaka takdir edilerek yakalayana teslim edilen köleler,sahiblerinin ortaya çıkmasına kadar bekletilmekte,sahibi çıkmayanlar satılarak, parası beytü'l-mâle intikal ettirilmektedir.

Konya'da köle fiyatları zaman içinde artmakta 1631-1632 tarihinde daha sonraki tarihlere nazaran,daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.Bunun da sebebi bu tarihlerde altının değer kazanarak akçenin değerinin düşmesi olmalıdır. Köle fiyatları ile yiyecek,hayvan ve gayrimenkul fiyatları karşılaştırıldığında herkesin köle alabilecek bir durumda olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü 16.yüzyılın son yarısında köle fiyatları 2000-4000 akçe arasında değişirken yevmiye fiyatları da 2-3 akçedir. 17.yüzyılın sonlarında ise köle fiyatları 20.000 akçe iken günlük hizmet fiyatları 20 akçe kadardır. Bu da herkesin köle kullanamayacağını,ancak belirli bir gelir seviyesini aşan kimse-lerin köle alabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİV KAYNAKLARI

Konya'da 16.ve 17.yüzyıllarda kölelik müessesesi hakkında yapmış olduğumuz araştırmada tek kaynak,Mevlânâ Müzesi'nde bulunan "Konya Şer'ıye Sicilleri"dir.Bu konuda yardımcı başka kaynaklar da olabilir.Fakat,burada sadece Şer'ıye Sicillerinden faydalanacağız.Araştırmamızda 1562-1699 tarihlerini içine alan On adet ser'ıye sicilinden yararlanılmıştır.Çalışmamızda bu on adet sicilin tamamı gözden geçirilmiş olup,kölelerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi olan davalar çıkarılmaya çalışılmıştır.Metin içinde ve dipnotlarda defterin müzede kayıtlı olduğu raf numarasına göre atıflarda bulunulmuştur.(Atıf yaparken mesela:D₉-218-2 gibi bir sıralama takip edilmiştir.Burada D₉ defterin müzede kayıtlı olduğu rafı,218 defterin sayfa numarasını,2 de o sayfadaki köle davasının hangi dava olduğunu göstermektedir.)

Araştırmamızda faydalandığımız Şer'ıye Sicilleri şunlardır:

1-D₉:Mevlânâ Müzesi'nde bulunan Konya Şer'ıye Sicillerinin en eski tarihli defteridir.Bu defter,Konya'nın 1 numaralı defteri olup,970-1019 tarihlerine aittir.970-971 tarihlerine ait olan asıl metne 1019 tarihini muhtevi bir parça da ilâve edilerek ciltlenmiştir.Sicilin eni 15.5 cm,boyu ise 41 cm'dir.Defter 263 sayfadan ibaret olup,her sayfada 3-9 arasında belge bulunmaktadır.Mevlânâ Müzesi'nin D₉numaralı rafında kayıtlı olup,defterden kölelerle ilgili 34 adet belge bulunmuştur.

2-M₂₀:Konya'nın 2 numaralı defteridir.978-979 tarihlerini ihtiva eden iki yıllık bir defterdir.Eni 11 cm, boyu 41 cm'dir.322 sayfadan ibaret olup,her sayfada ortalama olarak 5-6 dava bulunmaktadır.Kölelerle ilgili 32 adet belge bulunmuştur.Defter Müzenin M₂₀ nolu rafında kayıtlıdır.

3-C₁₇:Bu sicil Konya'nın 30 numaralı sicilidir.1037-1039 tarihlerine aittir.235 sayfadan ibaret olan defterin 195.sayfasından 228.sayfasına kadar olan kısım boştur.229-230 yazılmış,231-235 tekrar boş bırakılmıştır.Son sayfa(235) yazılıdır.Her sayfada 2-3 belge bulunan defterin eni 15 cm,boyu ise 41 cm'dir.Müzenin C₁₇ numaralı rafında kayıtlı olup,kölelerle ilgili 27 dava bulunmuştur.

4-D₁₁:Konya'nın 22 numaralı defteridir.1040-1041 tarihlerini muhtevi iki yıllık bir defterdir.Eni 15 cm,boyu 42 cm'dir.197 sayfadan ibaret olup,her sayfasında 3-6 belge bulunan defterden kölelerle ilgili 21 belge bulunmuştur.Defter Müzenin D₁₁ nolu rafında kayıtlıdır.

5-M₂₉:Bu defter Konya'nın 6 numaralı defteridir.1051-1052 tarihlerini ihtiva eden iki yıllık bir defterdir.Davalar umumiyetle gayrimenkul satışlarına aittir.Kölelerle ilgili 20 dava bulunan sicilini eni 14 cm, boyu ise 40 cm'dir.181 sayfa olup,her sayfada 3-6 belge bulunmaktadır.Müzenin M₂₉ numaralı rafında kayıtlıdır.

6-C₂:Konya'nın 10 numaralı defteridir.1070-1071 tarihlerini muhtevi iki yıllık bir defter olup,eni 14.5 cm,boyu 40 cm'dir.295 sayfa olan defterin her sayfasında 3-5 belge bulunmakta olup,kölelerle ilgili olarak 19 dava

çıkarılmıştır.Müzenin C₂ numaralı rafında kayıtlıdır.

7-D₁₅:Bu sicil Konya'nın 12 numaralı defteridir. 1074-175 tarihlerini muhtevi defterin eni 15 cm,boyu 40 cm'dir.295 sayfadan ibaret olan bu sicilin her sayfasında 2-4 arasında belge olup,19 köle davası bulunmuştur.Müzenin D₁₅ numaralı rafında kayıtlıdır.

8-B₂₄:Bu defter Konya'nın 14 numaralı defteri olup,1080-1081 tarihlidir.Eni 14.5 cm,boyu 41 cm'dir.196 sayfa olan defterin her sayfasında 2-5 belge bulunmakta olup 5 köle davası çıkarılmıştır.Defter Müzenin B₂₄ nolu rafında kayıtlıdır.

9-C₂₈:Konya'nın 25 numaralı defteri olup,1091-1092 tarihlerini muhtevidir. Eni 15.5 cm, boyu ise 42 cm dir.Her sayfada 2-3 dava bulunan defter 297 sayfa olup, kölelerle ilgili olarak 28 belge toplanmıştır.Müzenin C₂₈ numaralı rafında kayıtlı bulunmaktadır.

10-C₂₁:Bu defter Konya'nın 32 numaralı defteridir. 1096-1110 tarihlerini ihtiva etmekte olup,karışık olarak ciltlenmiştir.İlk 21 sayfası 1096 tarihine aittir ve sayfaların başındaki davalar okunmayacak derecede mürekkepleri dağılmıştır.22-29. sayfalar 1110 tarihine attir.30-37.sayfalar 1085 tarihine ait olup,ilk davalar yine okunmayacak şekildedir.38-270.sayfalar arası 1110 tarihine aittir ve tamamı 270 sayfadır.Eni 15 cm,boyu ise 42.5 cm olan defterden kölelerle ilgili 21 dava çıkarılabilmıştır. Defter,Müzenin C₂₁ numaralı rafında kayıtlıdır.

II-ARAŞTIRMA ESERLER

A-KİTAPLAR

- 1- Abdurrahman Azzam Paşa, Ebedî Risâlet(Çev:H.Hüsnü Erdem), Ankara 1948.
- 2- Akseki,Ahmed Hamdi, İslâm Dini, Ankara 1963.
- 3- Ansay,Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku,Ankara 1954.
- 4- Barkan,Ömer Lütfi, XV.ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I.Cilt, KANUNLAR, İstanbul 1943.
- 5- Barkan,Ömer Lütfi, Türkiye'de Toprak Meselesi(Toplu Eserler 1, İstanbul 1980.
- 6- Bilmen,Ömer Hasuhi, Hukukî İslâmiye ve İstilahâtı Fıkhiyye Kamusu, C.II, İstanbul 1950.
- 7- Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din(Çev: Ahmed Serdaroğlu), V.Kitap, Ankara 1966.
- 8- Ebu'l-Hasan el-Maverdî, Ahkâmu's-Sultaniye(Çev:Ali Şafak), İstanbul 1976.
- 9- Ebu'l-Hüseyin Müslim ibnü'l-Haccâc el-Kuşeyri, Sahîhi Müslim ve Tercümesi(Çev:Mehmet Sofuoğlu), C.IV, İstanbul 1388/1969.
- 10-Ebû Yusuf, Kitâbü'l-Harâc(Çev:Ali Özek), İstanbul 1970.
- 11-Ebû Zehra,Muhammed, İslâm Hukuku Metodolojisi(Çev:Abdülkadir Şener), Ankara 1973.

- 12-Gölpınarlı, Abdülbaki, Sosyal Açısından İslâm Tarihi I, İstanbul 1969.
- 13-Hamidullah, Muhammed, İslâm'da Devlet İdaresi(Çev:Kâmil Kuşçu), İstanbul 1963.
- 14-İnalcık, Halil, The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600(İngilizceye Çev:Norman Itzkewitz and Colin Imber), London 1973.
- 15-Konyalı, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964.
- 16-Kur'an-ı Kerim.
- 17-Muallim Nâci, Lûgât-ı Nâci, İstanbul 1978.
- 18-Ogan, M. Raif, İslâm Hukuku, Ankara 1956.
- 19-Özkaya, Yücel, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985.
- 20-Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I-II, İstanbul 1983.
- 21-Schacht, Joseph, İslâm Hukukuna Giriş(Çev:Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener), Ankara 1977.
- 22-Toledano, Ehud, The Ottoman Slave Trade and its Suppression 1840-1890, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1982.
- 23-Uluçay, M. Çağatay, Padişahların Kızları ve Kadınları, Ankara 1985.
- 24-Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devlet Teşkilatından Ka-

pıkulu Ocakları I, Ankara 1984.

25-Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ankara 1984.

26-Yavuz, Yunus Vehbi, İslâm'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1972.

27-Zeydan, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi(Çev:Zeki Megamiz), C.I-II-III-IV-V, İstanbul 1976-1978.

28-Zeynu'd-Din Ahmed Zebidî, Sahîh-i Buhârî Tercümesi(Kâmil Miras), C.VII, İstanbul 1940.

B-MAKALELER

- 1- Barkan, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) I", Belgeler, C.III, S.5-6, Ankara 1968.
- 2-Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü.İ.F.M., İstanbul 1949-1950, S.1-4, s.524-569.
- 3- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", Ülkü Halkevleri Dergisi, Sayılar:49-50-53-56-58-59, Mart 1937'den itibaren.
- 4- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", İ.Ü.İ.F.M., İstanbul 1939-1940, C.I, S.1,2,3 ve 4.
- 5- Barkan, Ömer Lütfi, "Türkiye'de Servaj Var mı İdi?", Bulleten, 1956, C.XX, S.78, s.237-246.

- 6- Hamidullah, Muhammed-M. Akif Aydın, "Köle", İslâm Ansiklopedisi Tanıtım Fasikülü(Türkiye Diyanet Vakfı Yayını), İstanbul 1986, s.126-132.
- 7- Juynboll, Th.W., "Abid", İslâm Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1978. s.110-114.
- 8- Oğuzoğlu, Yusuf, "17.Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler", Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 1982, C.XIV, S.25, s.335-341.
- 9- Oğuzoğlu, Yusuf, "XVII.Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", Tarih Enstitüsü Dergisi, 1982, S.12, s.611-620.
- 10- Özdeğer, Hüseyin, "XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul , Şubat 1982, S.16, s.5-116.
- 11- Sahillioğlu, Halil, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", Ortadoğu Gelişme Dergisi, Ankara 1979, s.67-138.
- 12- Sahillioğlu, Halil, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", Atatürk Konferansları 1975-1976, Ankara 1983, C.VIII, s.217-229.
- 13- Türkay, Cevdet, "Esirlerle İlgili Bir Belge", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos 1968, S.11.
- 14- Yediyıldız, Bahaeddin, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri", Osmanlı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1982, C.III, s.143-164.

E K L E R

D₉-81-1 : Ferman.

صدق صلواته بر اهل بیت و قاصد
 ارض و فضا و غیره و ولایت الموصد جعدان النصف و السهم و طارن علوم الانبیاء و ذکر علیهم السلام علیها صلوات
 مناسبت کند از حضرت صلوات انعام بر او که استنبول زیدت قضایا تو کسور رفیع بها غیره اولیای معاد و اولاد وارث صلوات
 مولانا شیخ الدین درویش، مناسبت کلمه شویخ عرض الیه که در استقامت الاصل صید زمام قبول پذیرنده اقدم قومیه دله اما قرآن الیم تو فاله وارث
 عالی علی ما که ایام حرم و سینه که استنبول کلمه و در تو بوی عوی و طبل ایرویش علم انبات ایرون فالیا الحق بکشد کن فریضه علی بر اع
 ایرویش التوریه صلاته بدم و یو باس لونه استنبول صید زمام بگذرد ایادی یا و در فضا نظریه صید مخصوص
 منتهای تفرد علی کسب نهی تراکم بولد و شیخ کریمه شیخ انبات اولیای رحایا قبوله بولنس التوری صکله بول مخصوص
 یا بی یوسر که اعلام عرض اولند قدح کسب ای و ذکر خستت جماع شکر قبوله بولنس شیخ علم انبات استنبول حقیقتش که شیخ
 شکر علی او زنده و یو امر شکر صدا و را اولیای شیخ صغیر را و شیخ بیوه که اوم اعنتها کینه فن را لیکر شیخ علم نا بزم
 انصاف قولین حکم ایرویش آل و بیکر فایده فایده شیخ انبات که شیخ شویخ علم نا بزم و بعد النظر بول حکم
 شویخ علم نا بزم ایرویش علم صغیر شکر بزم انما که فکدر کویان او ایرویش علم صغیر شکر بزم انما که فکدر کویان او ایرویش علم صغیر شکر بزم

سید شہزادہ کا شمار سوسائٹیاں اور آؤ خورگانا جیسے طرح صحیح لازم التوفیر؟ حال میرا یہ تھا طم
 یعنی اولاً وضع الکتاب شعلاً انما حضرت افرا اور تویر کلام ابوب۔ اشہد حاضر بالجلس
 اولاً اور نہ بولید علی نام عمومی شعلاً و قوم؟ بولوب عبد البق طغی ابہ اخذ الیوم سوال
 اولستوفہ و دیگر عناسوالی مرور فرہ علی جو انہد بب اوندہ بکلر کیسے انکارندہ بیوم
 انہانہ عبد علی کی اولوب تا ریخ کتا بون ایک کون۔ مقدم ملکنڈہ ایاق اردوب کلویہ
 فونہ کوزک مذکور خود انما بنہ اخذ الیوم دیو بطوعم رف و ایاقنہ متعرف اولویہ
 مولیٰ ظہور یوب یا ضود مدت عرفینہ کے تمام اولیٰ غلام زریور ارادہ سندہ انواریلہ
 تا ریخ کتا بدہ بدیر سکوز افی نفقہ تعدد علی طریق الامانہ و قوم شعلاً انما
 وضع و تسلیم اولوب ما وقع کتب اولوبس حرانہ البوم الدالہ فی شہر شعلاً العظم
 سندہ سببہ مکف علی
 سلیمانہ
 ظلیل
 رادہ
 حیدرآباد

فحیة قدینده اوق سالی محله سالی کمدی اولوب حالا ایزد یارده اولان
 خلیل سکا زوجه کی ناغنه الکتاب ساجه نیت کاج عیسی نام خانون
 محله شرح شریفه کلام و تقید کلام و تقید علی المرام ایدوب زوجه حم منزلور
 خلیل سکا ایزد یارده اولوب بیغ و بانیمه اولان عبد ملوک کی کفایتک
 و جاریه ملوک کی اولان شهیدازک کما کولات و علویات و بالجه اصرار مخزن
 کفایت ایدر نفقه و نفقه نو عین بد صفت شرح عیسی اوکام فای منزلور مالذدن
 بکا و مرقوق مانه نفقه تقید اولوق طالب ایدرین دیوب کلمات مشروحه سنی
 تصدیق و تابید اجه شایع باسه العظیم انیکر حاکم مرقوق الکتاب حضرت بلدی
 تاریخ کتاب کونندین یوق بشر اجه مرقوقه ساجه بی و هو بی نیت اون بشر
 اجه اولوق اوزره او توزر اجه مرقوقان کنعان و شهیدازه بی حیند اجه
 برریه نفقه فرض و تقید ایدوب برریوم مبلغ معروض منزلور کی کند سکا
 و مذکور انک نفقه و کسوه لدرنیه و سایر حوائج ضروریه لدرنیه خرج و صرفه و عند
 الاحتیاج استدانه و وظفد و قنند مذکور خلیل سکا اوزرینه رجوعه اذن و بدو کی
 موقوفه بالطلب کتب اولدی فی الیوم فی اقصی عشر من شهر رمضان عمار کت استا و رسول

محمد علی / مصطفی / عبد الله / محمد علی / شعبان

